

СПОМЕН КЊИГА

**ДЕВЕТА СРПСКА УДАРНА БРИГАДА
У СТРОЈУ И С НАРОДОМ**

**Београд - Зајечар - Бор
1995.**

СПОМЕН КЊИГА

**ДЕВЕТА СРПСКА УДАРНА БРИГАДА
У СТРОЈУ И С НАРОДОМ**

Београд - Зајечар - Бор

1995.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Добривоје Божић, Живан Васиљевић, Душан Грубачић,
Љубомир Љубиновић, [Војислав Јеленковић,]Вукосава Мијатовић,
Драгољуб Миленовић, Јован Пауновић, [Никола Рачић]
Александар Тодоровић, Миодраг Цојић, Јован Шћекић,
Миодраг Ђурђевић, [Светомир Петровић] [Јанко Симеоновић

РЕДАКЦИЈА

Слободан Босиљчић и Бранко Петровић (уредници),
Милан Ђурђевић, Страхиња Поповић, Слободанка Стојановић

Компјутерска припрема и база података:
Чедомир Васић

Технички уредник:
Симеон Зиновијев

За издавача:
Радослав Терзић

Издавачи:
Савез удружења бораца НОР Зајечарског и Борског округа
ЈП Штампа, радио и филм — Бор
Историјски архив „Тимочка крајина" — Зајечар

Штампа:
Штампарско издавачко предузеће „Бакар" — Бор

Тираж: 2000

ПРЕДГОВОР

Спомен - књига Девете бригаде и народа Тимочке Крајине почела је да се пише 1984. године, када су попуњавани први анкетни листови бораца, а завршава се у години прославе пола века од победе над фашизмом. Људима којима је пала у део књига симболично названа „У строју и с народом“ стало је да буду споменути сви борци и што више оних који су их помагали, често плаћајући своје родољубље животима читавих породица.

Тако се и сгигло до бројке од преко пет хиљада имена бораца. Начело је — књига је споменик народу и свима који су пре оснивања Бригаде били у претходним одредима и батаљонима, као и свима који су били у њеним редовима.

Овај десетогодишњи рад није био могућан без иницијативе и решености, најпре Међуопштинског одбора Савеза бораца, па до садашњег Окружног одбора Савеза бораца Зајечар. Анкетни листови, као и сви остали текстови и подаци компјутерски су унети у базу података, чија ће дискета или компакт диск осгати на чувању у Историјском архиву „Тимочка Крајина“ у Зајечару, без чијег се ангажовања читав овај подухват не би могао ни започети а камо ли привести крају.

Спомен - књига је, у сгвари, резултат рада Редакцијског одбора којем је Савез бораца поверио овај замашни подухват. Неки подаци су мало измењени — зависно од промена које су изазвали последњи догађаји: републичко порекло бораца, Србија је дата јединствено, дата су нова имена неких градова. Све осгало, од националног опредељења па до ступања у Бригаду, одштампано је тачно онако и доследно како су, попуњавајући анкетне листове, урадили сами борци, њихове породице, другови или консултанци у Историјском институту Министарства одбране.

У то је уткан и допринос свих секција Девете бригаде, Савеза бораца општина Тимока, Крајине, као и борачких организација Петровца на Млави, Свилајнца, Пожаревца, Мајданпека, Кучева, Велике Планае, Смедеревске Паланке, Смедерева, Јагодине, Младеновца, Крагујевца, Београда, Горњег Милановца, Чачка, Ваљева, Лознице, Осечине, Шапца, Љубовије, Тузле, Градачца, Бања Луке, Брчког, Дервенте, Приједора и других месга одакле су били борци Бригаде, где су прошли или су остали њихови гробови.

А о томе ко су били борци Бригаде и одакле су дошли, којих су година били и шта су радили пре него што су крочили у строј од Тимока до Трста сведоче анализе из компјутерске базе (која остаје и даље отворена за нове податке, исправке, допуне). Анализе су намењене суду јавности, наше и стране, ради утврђивања истине о јединственом подухвату народа који је усгао против ропсгва и фашизма и о родољубљу Комунистичке партије Југославије, чији су

чланови и следбеници и погали језгро одреда у Тимоку и Крајини, Нишког одреда, батаљона и Бригаде.

Овакву каква је, ову књигу предајемо борцима, њиховим породицама, деци њихове деце. Предајемо је и свима оним знаним и незнатим који Девету, као и све друге бригаде сматрају својом и својим. Она је сведочанство за све који желе да сазнају како смо је ми доживели и запамтили, и зашто смо дошли у њен строј, остајући верни њему и идеалима тог историјског тренутка.

Поред чланова Уређивачког одбора и рецензента, допринос саветима, примедбама, у припреми ове књиге дали су: Мирко Петровић, Милојко Ђорђевић, Тадија Марковић, Миладин Ивановић, Мито Мартиновић, Петар Ђерговић, Раде Грозданић, Милорад Бисић, Александар Јеленковић, као и група бораца из Бора.

Уређивачки одбор

ПРВИ ДЕО

НАРОД НА ПУТУ ДО СЛОБОДЕ

ПОЛА ВЕКА НЕЗАБОРАВА

О антифашистичкој борби у Тимоку и Крајини написано је неколи* књига и објављено више чланака. Посебно су вредни поглавља и делови ко говоре о сарадњи и учешћу народа овог подручја Србије у Народноослободилачком покрету. Без сагледавања тог удела на путу до слободе, почев с добровољног укључивања у партизанске одреде, тешко се може имати потпу! слика и схватити континуитет Народноослободилачке борбе на простору Тимока и Крајине.

Све до формирања 23. и 45. дивизије и 14. корпуса Народноослободилачке војске Југославије, па и тада, снабдевање наших оружаних јединица **обавља** су сељаци у нашим селима. Рањенике смо смештали код сарадника у селима варошицама. До обавештења о непријатељу долазили смо на исти начин. прво оружје за партизанске одреде и месне десетине прикупљано је уз помоћ народа, који је после априлског слома део наоружања Југословенске војске склонио.

Посебно заслужује да остане у трајном сећању храбро држање ухапшених и мучених људи, посебно жена широм Тимока и Крајине. Само на подручју Књажевца и Тимока, уз остале бројне жртве окупаторског и четничког терор живот је изгубила 51 жена.

До овог и оваквог учешћа и држања народа, међутим, није дошло случајно ни сгихијно. Уз све патриотско наслеђе и традиционални слободарски дух од времена Хајдук — Вељка до потомака Тимочке буне, које је овај граничарски народ у себи носио и носи, битна је била народноослободилачка народнофронтна платформа са које је Комунистичка партија Југослава позвала на отпор и водила борбу против окупатора. А примери храбрости поштења и самопожртвовања које су испољили борци у партизанским јединицама, млади људи, чланови КПЈ и СКОЈ-а, као и политички радници на теренима нису могли остати без одговарајућег утицаја. Као што ни терор окупатора посебно злодела црнотројкаша Драже Михаиловића, нису могли да не изазову револт и супротстављање народа. И како је време пролазило и борба **јача** тако је и народноослободилачки фронт бивао све шири и све снажнији.

Када се погледају одбори Народноослободилачког фонда, који су овом подручју углавном претходили народноослободилачким одборима, к привременим органима народне власти, па и обављали њихову улогу, види се да су их сачињавали људи различитог имовног стања, као и припадници појединих бивших политичких странака, чије су их вође највећим делом напустили. Мотиви који су их покретали били су слободарски, морални, а посебан подстицај представљало је поверење у борце и активисте Народноослободилачког покрета.

Партизански одреди, Девета бригада и остале бригаде 14. корпуса НОЈ до одласка са територије Тимока и Крајине, били су састављени готово искључиво од добровољаца, што само за себе говори о сгарном односу народа према Народноослободилачкој борби.

Просторна удаљеност од Београда, одакле се до 1944. године претежно руководио Народноослободилачким покретом у Србији, и слабе саобраћајнице, биле су објективна сметња (као и у неким другим деловима Србије, мада овде наглашеније) да се обезбеди и одржава стална веза између Покрајинског руководства Србије и Окружног комитета Зајечар, посебно крајем 1941. и у току 1942. године. Зато је у том времену, па и касније, Окружни комитет КПЈ, који је био и Окружни штаб партизанских одреда за Тимочку крајину, своје одлуке и руковођење НОП-ом и оружаном борбом, добрим делом заснивао на генералној политичкој линији КПЈ, користећи повремена писма и упутства Покрајинског комитета КПЈ за Србију, радио емисије и сл.

Са ове више него полувековне дистанце могло би се помислити да је било скоро немогуће да се у овим условима, са оним знањем и кадровима, могле учинити и постићи то што се постигло у овом крају Србије. Посебно нам је недостајало војничко знање и искуство, јер су млади људи, често врло млади чинили гро бораца наших партизанских одреда. А у командном саставу нисмо имали ни официре, а сасвим ретко подофицире, бивше југословенске војске. Међутим, оно што нисмо имали стицали смо кроз борбу. А то што смо као организатори, покретачи устанка и први учесници у борби од почетка имали било је пре свега дубоко и искрено осећање и опредељење да борба за слободу народа и земље нема цену.

Уз ово основно опредељење и циљ, замишљали смо да живот у будућа ослобођеној земљи треба да буде бољи од претходног, да људи буду равноправнији, да свима буде досупно школовање и образовање, да се пре свега цени рад. И о томе смо, као о визији неког будућег социјалистичког друштва повремено међусобно и у сусрету са људима разговарали. Али, нити у окружном руководству, нити је на разним скуповима то била тема неког посебно изјашњавања, нити је то утицало да се има неки посебан однос према имућнијим људима. Многи најбољи домаћини у селима Тимока и Крајине били су поуздани сарадници Народноослободилачког покрета. А ослобођењем земље на првим изборима, многи од њих бирани су за одборнике и посланике.

Оваквим односом и широком подршком коју смо стекли ми смо, после страдања партизанских одреда у 1941. години (Крајинског, Бољевачког, Заглавско-тимочког и Мајданпечког) и осеке оружаних борби у почетку 1942. ипак очували једну смањену партизанску јединицу — Књажевачко-бољевачки партизански одред. Благодарeћи стеченом искуству да се у борби са бројнијим* и боље наоружаним непријатељем не смемо везивати за један терен, и да се, у боље коришћење тактике партизанског начина ратовања, мора бити покретљивији, овај одред је успео да одоли свим непријатељским нападима. Временом је јачао, бројно се увећавао, и уз учешће и акције месних десетина, стицао све већу подршку народа, да би у 1943. прерастао у Тимочки батаљон, затим новим батаљонима у снажан Зајечарски партизански одред, најзад у Деветкрпску ударну бригаду, чијим је борцима, као и народу Тимока и Крајине намењена ова Спомен-књига.

Народноослободилачка борба у Тимоку и Крајини била је део ослободилачке борбе у Србији и Југославији. Борци Девете бригаде и других јединица НОВЈ са овог терена, свој борбени пут завршили су 1945, на западним границама земље. Међутим, на овом нашем подручју је у периоду од 1941—1945. било и неких посебности. Пре свега, овде је, на Дунаву, 6. априла 1941. отпочео рат против Југославије, пре бомбардовања Београда. Али овде, на истом нашем Дунаву, дошло је до првог сусрета на тлу Југославије са Црвеном армијом

армијом савезничке земље из састава Антифашистичке коалиције. И најзг Тимочка крајина је прво подручје Србије које је коначно ослобођено од окуп тора и њихових сарадника, неколико месеци пре слома фашистичких сила.

Данас се из редова четничких и прочетничких кругова и странака у Срб ји, СР Југославији, па и шире, чине покушаји да се, из разних и прозирн] дневнополитичких мотива, извртањем чињеница, фалсификује историја, па, се и поводом 50.—огодишњице победе над фашизмом — квислинзи и сара ници окупатора, посебно четници Драже Михаиловића прогласе чак за ант фашисте и борце за слободу. А да би овај покушај лакше прошао, не инсиги] се више само на тврдњи да је Дража Михаиловић „био први герилац у Еврого већ се „великодушно" дозвољава да су и партизани имали неког удела у с лобођењу земље. Па ако је то тако, нуди се, ето и помирење између та д покрета.

Постоје, међутим, непобитна историјска документа, а има и још дос живих сведока о томе да је, већ од краја 1941. па до 1945! године, трајаЈ посредна (преко Недића) и непосредна сарадња четника Драже Михаилови! са Немцима, Бугарима, а у Црној Гори и са Италијанима, у заједничкој бор(против партизана, односно Народноослободилачке војске Југославије. Кг колаборационисте, четнике Драже Михаиловића осудили су и савезници одрекла их се и избегличка влада у Лондону.

Зато не могу опстати ни сви покушаји данас да се Народноослободилачх борба против окупатора и његових сарадника прогласи грађанским ратом борбом „Србина против Србина", како то следбеници ДМ исгичу. Свако ко < на било који начин у току НОБ добровољно нашао на страни окупатора поробљивача, а поготово ако је то чинио оружјем и вршио посебна зверств био је део окупаторске машине и служио је остварењу циљева окупатора.

Ту истину не могу изменити ни покушаји да се сарадња са окупатором напади четника ДМ на партизанске јединице и терор над народом, објасне оправдају наводном борбом против комуниста, које треба спречити да успо таве своју власт. Међутим, јако је добро познато какви су били основни циљех Народноослободилачке борбе којом су руководили комунисти, односно КП То није била борба за власт, већ борба за ослобођење своје земље од непр] јатеља. А таква борба је прихваћена и подржана од већине народа и зато је успешно окончана.

Као што су Антифашистичко веће народног ослобођења Југослави (АВНОЈ) и Национални комитет ослобођења Југославије (НКОЈ) били при ремени органи државе у рату, тако су и народноослободилачки одбори *от* привремени органи народне власти на локалном нивоу. Основни задатак НО< био је да пружају организовану помоћ оружаног борби. У њиховом саста* најмање је било комуниста. А завршетком рата, на слободним изборима, нарс је непосредно одлучивао о карактеру своје нове државе и власти на сви нивоима.

У Тимоку и Крајини, сем неких покушаја у 1941, за све време рата ни било ни једног сукоба нити оружане борбе четника Драже Михаиловића с Немцима или Бугарима. Напротив — бројни су примери и документи о њих< вој сарадњи. То је и историјска истина која се никаквим лажима не може изм< нити, као што се не могу избрисати и заборавити терор и жртве окупатор; недићеваца, Пећанчевих четника, Љотићеваца — поготово четника Драже М! хаиловића и у овом делу Србије. Зато је бесмислена и неприхватљива парол данас о неком политичком помирењу и брисању прошлости. А ако је реч

актерима тадашњих збивања — расплет је завршен пре педесет година. Злочинци и најтежи кривци одговарали су пред судовима и законима. Али нити њихове породице, нити присилно мобилисани, нису били обесправљени у протеклим деценијама. Помирење је у овом смислу спроведено давно.

Покушајима ове врсте служе и разне пригодне и усмерене публикације и написи у појединим гласилима што све, разуме се, може да изазове код недовољно обавештених понеке привремене недоумице. Поготово кад се ради о младим људима, јер се до скоро, ни кроз уџбенике, ни кроз школске програме, није на прави начин овом периоду наше историје посвећивала одговарајућа пажња.

Није реч о томе да се неке сгвари мање или више науче да би се повећао фонд знања, нити се ради о индоктринацији ради неког реваншизма и освете данас, већ се ради о томе да се о протеклом времену, о Народноослободилачком рату и тешкој и неравноправној борби против фашизма потврди истина. Ово и због времена у коме живимо, као и ради будућности ове земље и генерација које долазе. Ако је историја учитељица живота, онда бисмо заправо данас, из наше најновије историје, као и из претходне, морали извучити одговарајуће закључке да нам се не би понављала крвава и тешка прошлост.

Издавачи и Уређивачки одбор желели су да овом Спомен-књигом Девете српске ударне бригаде употпуне слику сгварних збивања на овом граничном простору Србије и СР Југославије, посебно настојећи да сачувају од заборава основне догађаје и ликове хиљада бораца ове Бригаде, који су, не штедећи своје животе у борби за ослобођење земље и народа часно извршили своју патриотску дужност. А време пред нама тражи доследне судове и даље развијање правих и трајних вредности.

Живан Васиљевић

РОЂЕЊЕ ДЕВЕТЕ СТРОЈ У РЕЧИЦИ

Ово поглавље Спомен књиге говори о 11. марту 1944. — да оснивања Девете српске бригаде у Речици. Из чврстог корена разрас се до дана победе велика, бројна бригада, а из појединих њених изде јених делова развиле су се и друге бригаде.

Строј Девете из Речице заслужује да се нађе на самом почет књиге (дају се по азбучном реду презимена, заједно са надимцима, онде где се зна само име: Васка, Влајко, Николај... налази се под својом словом, у средини реда)...

Реч је о 377 бораца, а могуће су и неке допуне:

АЛЕКСИЋ Витомир Ђура
АЛЕКСИЋ Драгољуб Миле
АЛЕКСИЋ Радивоје
АНЂЕЛИЋ Небојша Анђелко
АНЂЕЛКОВИЋ Љубомир Љуба
АРАМБАШИЋ Михајло Митар
АТАНАЦКОВИЋ Данило Ћата

БЕЉАН Илија Јован Богољуб
БЕЉАН Илија Влада
БИЗЈАК Иван Мартин
БИСИЋ Милорад Мика
БЛАГОЈЕВИЋ Радиша
БЛАЖОН Ђорђе Бели
БОГОСАВЉЕВИЋ Витомир Тодор
БОГОСАВЉЕВИЋ Драгутин Вујадин
БОГОСАВЉЕВИЋ Милан Рисга
БОЖИЋ Добривоје Ратко Бигар
БОЖОВИЋ Станиша Веља
БОЈКОВИЋ Ранко
БОЈОВИЋ Драгољуб Госа

БОШКОВИЋ Веља Драган
БОШКОВИЋ Павле Гроздан
БОШЊАКОВИЋ Петар Пера
БУДИМИР Милан Веца

В АЛЧИЋ Војкан
ВАСИЋ Борисав Барон
В АСИЋ Милан Пера
ВАСКА
ВЕЛОЈИЋ Момчило Боксер
ВЕЉКОВИЋ Видоје Груја
ВЕСЕЛИНОВИЋ Љубиша Драган
ВИДЕНОВИЋ Богомир
ВИДЕНОВИЋ Живојин
ВИДЕНОВИЋ Евсгатије Смиљанин
ВИДОЈКОВИЋ Бранислав
ВИДОЖОВИЋ Миодраг Миле
ВИТАС Душан Павле
ВИТАС Јагода
ВРАНЕШ Божо Ђорђе
ВРАНЕШ Момчило Гавра

ВУЛИЋ Ђорђе Новак
ВУЛИЋ Сибин Винко
ВУКОВИЋ Милорад Мића

ГАВРИЛОВИЋ Божидар Станислав
ГАВРИЛОВИЋ Чедомир
ГЛАВИЧКИ ПЕКОВИЋ ЉубинкаБуба
ГЛИГОРИЈЕВИЋ Душан Саша
ГЛИГОРИЈЕВИЋ Иван Цина
ГЛИГОРИЈЕВИЋ Стеван Мартин
ГОЛУБОВИЋ Миодраг Мића
ГРОЗДАНИЋ Раде Ратко
ГРУБАЧИЋ Душан Бели
ГУДОЈЕВИЋ Милан Илија

ДИКИЋ Душан Топлица
ДИНИЋ Бранислав Кокерац
ДИНИЋ Чедомир Станко Сава
ДРАГИЧЕВИЋ Миленковић Надежда
ДРАГУТИНОВИЋ Видоје Власта

ЂАКОВИЋ Видак Сава
ЂОРЂЕВИЋ Живомир Жиле
ЂОРЂЕВИЋ ПЕУРАЧА Јелица
ЂОРЂЕВИЋ Љубинко Старац
ЂОРЂЕВИЋ Љубиша
ЂОРЂЕВИЋ Милан Копча
ЂОРЂЕВИЋ Милован Миле
ЂОРЂЕВИЋ Ратко Јован Душан
ЂУКИЋ Драгомир Миша
ЂУРА
ЂУРАШИНОВИЋ Лука Вукашин
ЂУРАШКОВИЋ Вуко Високи
ЂУРЂАНОВИЋ Радослав Звонко
ЂУРИЋ Милош Стари
ЂУРИШИЋ Ђорђе
ЂУРОВИЋ Василије Жарки
ЂУРОВИЋ Радојица Радојко

ЖИВАНОВИЋ Добривоје
ЖИВ АНОВИЋ Живан Дева
ЖИВКОВИЋ Сретен Вучко
ЖИКИЋ Никола Јова Полиција
ЖИКИЋ Славко
ЖИКИЋ Стеван Синђелић

З АГОРАЦ Илија
ЗРАВКОВИЋ Богосав Богдан
ЗЕЦ Љубомир

ИВАН
ИВ АНИШЕВИЋ Дане
ИВ АНКОВИЋ Радомир
ИВАНОВ Александар Саша
ИВАНОВ Алексеј
ИВАНОВ Василиј
ИВИЋ Александра Љубомир Курја*
ИВКОВИЋ Миле
ИГЊАТОВИЋ Милан Коста
ИЛИЈИЋ Радомир
ИЛИЋ Бранко Ранко
ИЛИЋ Јеремија Крајинац
ИЛИЋ Новица Груја
ИЛИЋ Обрен Цветан
ИЛИЋ Слободан Боги
ИЛИЋ Ставра

ЈАБЛАНОВИЋ Александар Царић
ЈАБЛАНОВИЋ Матић Насга Гориц
ЈАКОВЉЕВИЋ Естер Нели Зорка
ЈАНКОВИЋ Иван Срба
ЈЕВТИЋ Никодије Бравар
ЈЕКИЋ Бранка Војка
ЈЕКИЋ Бранко Ђока
ЈЕЛЕНКОВИЋ Александар Цане
ЈЕРЕМИЋ Миливоје Марко
ЈЕРЕМИЋ Раде Босанац
ЈЕРЕМИЋ Петровић Радмила Вера
ЈЕРЕМИЋ (Стевана) Чедомир Сима
ЈЕША
ЈОВАНОВИЋ (Душан) Божидар
ЈОВАНОВИЋ Вељко Вуле
ЈОВАНОВИЋ (Светозара) Војислав
ЈОВАНОВИЋ Драгомир Наход
ЈОВАНОВИЋ Драгослав Зоран
ЈОВАНОВИЋ Живојин Вирогонче
ЈОВАНОВИЋ Јаков Јанко
ЈОВАНОВИЋ Јован Ване
ЈОВ АНОВИЋ Јован Триша
ЈОВ АНОВИЋ (Милана) Милутин
ЈОВ АНОВИЋ Радомир Чоче

ЈОВАНОВИЋ Чедомир Бора
ЈОВИЋ Будимир Бата
ЈОВИЋ Живојин Жиле
ЈОВИЋ Крста
ЈОВОВИЋ Михајло Марко
ЈОВОВИЋ Момчило Слободан
ЈОНОВИЋ Јован Шљивар
ЈОЦИЋ Велимир Лаза
ЈОЦИЋ Драгомир Дража

КАТИЋ Драгомир Нила
КЕЦМАН Јован Чеда
КОВ АЧЕВИЋ Душан Коле
КОВ АЧИЋ Жарко Љубушка
КОРАЋ Божидар Аца
КОСАНОВИЋ КРЊ АЈИЋ ДушанБаја
КОСТИЋ Живорад Моравац
КРАСУЉА Ђуро Кордунац
КРСМАНОВИЋ Бошко Мића
КРСТИЋ Борислав
КРСТИЋ Милутин
КРСТИЋ Радомир
КРСТИЋ Радомир Брале
КУРИЋ Миодраг Фуци

ЛАЗАРЕВИЋ Гојко
ЛАЗАРЕВИЋ Жарко Лала
ЛАЗАРЕВИЋ Чедомир Иван
ЛАЗИЋ Драгомир Мита
ЛАЋИМИЋ Веселин Теслић
ЛЕМАЈИЋ Срба

ЉУБОМИРОВИЋ Слободан Боги
ЉУПЧЕ

МАЉБАШИЋ Раде Босанац
МАЛИ БЛАЖА
МАРИНКОВИЋ Добривоје Чича
МАРИНКОВИЋ Драган Легија
МАРИНКОВИЋ Душан Коле
МАРИНКОВИЋ Зорка Даринка
МАРИНКОВИЋ Никола Зека
МАРИНКОВИЋ Обрен Милан
МАРИНКОВИЋ Радомир
МАРЈАНОВИЋ Бранислав Бранко

МАРЈАНОВИЋ Владимир
МАРЈАНОВИЋ Најдан
МАРЈАНОВИЋ Ранко Душко
МАРКОВИЋ Богољуб
МАРКОВИЋ Вељко
МАРКОВИЋ Момчило Зоран
МАРКОВИЋ Радисав Раде
МАРКОВИЋ Тадија Андра
МАРКОВИЋ Хранислав
МАРТИЋ Милан Раде
МАТЕЈЕВИЋ Видоје Момир
МАТЕЈИЋ Миодраг Богдан
МИЛАДИНОВИЋ Радомир Змај
МИЛАНОВИЋ Драгомир Бане
МИЛЕНКОВИЋ Данило Света
МИЛЕНКОВИЋ Драгиша
МИЛЕНКОВИЋ Љубисав Дика
МИЛЕНКОВИЋ Миливоје Влада
МИЛЕНКОВИЋ Чедомир Луне
МИЛЕНОВИЋ Видосав
МИЛЕНОВИЋ Вукашин Кмет
МИЛЕНОВИЋ Гаврило Момчило
МИЛЕНОВИЋ Виденовић Јаворка
МИЛЕНОВИЋ Љубодраг
МИЛЕНОВИЋ Милорад Фића
МИЛЕНОВИЋ Миодраг
МИЛЕНОВИЋ Новица Ћира
МИЛЕТИЋ Вукосав Рале
МИЛИЈИЋ Бранислав Лека
МИЛИЈИЋ Сибин Столе
МИЛИСАВЉЕВИЋ Драгиша
МИЛИЋ Вукашин Вуја
МИЛИЋ Живојин Танаско
МИЛИЋ Љубомир Живојин
МИЛОВАНОВИЋ Станислав Миле Црни
МИЛОВ АНОВИЋ Љубомир Брица
МИЛОЈЕВИЋ Ђорђе Меца
МИЛОСАВЉЕВИЋ Светислав Срећко
МИЛОШЕВИЋ Бранко Металац
МИЛОШЕВИЋ Велимир Данило Пижон
МИЛОШЕВИЋ Миодраг Сибирац
МИЛОШЕВИЋ Миодраг Драгче
МИЛУТИНОВИЋ Богољуб Васа
МИЛУТИНОВИЋ Јеремија Вељко

МИЛУТИНОВИЋ Мирослав
МИЉКОВИЋ Владимир Мирослав
МИЉКОВИЋ Хрестивоје Зоран
МИЉКОВИЋ Хранислав Кременац
МИТИЋ Љубомир Марко
МИТИЋ Момир
МИТИЋ Петар
МИТИЋ Стеван
МИТРОВИЋ Божа
МИТРОВИЋ Бранко
МИТРОВИЋ Радојица Коча
МИЋА

МИХАЈЛОВИЋ Милан Милча
МИХАЈЛОВИЋ Мојсије Тошке
МИХАЈЛОВИЋ Тимотије
МИШИЋ Миодраг Новак
МИШКОВИЋ Благоје Рака
МЛАДЕНОВИЋ Бранислав
МЛАДЕНОВИЋ Милорад
МЛАДЕНОВИЋ Обрад
МЛАДЕНОВИЋ Чедомир Милан

НЕШИЋ Жикић Војислав Миодраг
НИКЕЗИЋ Милутин Миле
НИКОЛАЈ

НИКОЛИЋ Будимир Гале
НИКОЛИЋ Велибор
НИКОЛИЋ Властимир Мирко Мали
НИКОЛИЋ Драгомир Веља
НИКОЛИЋ Жарко
НИКОЛИЋ Жарко Зарије
НИКОЛИЋ Живојин Бранислав
НИКОЛИЋ Живота
НИКОЛИЋ Марко Лека
НИКОЛИЋ Радомир Чемберлен
НИКОЛИЋ Светолик
НИКОЛИЋ Хранислав
НИНИЋ Јован Јанко
НОВАКОВИЋ Бранка Миланка
НОВАКОВИЋ Бранко Сава

ОПАЧИЋ Милан Вукадин
ОПСЕНИЦА Вујо Тесла
ОРЛИЋ Ђиро Никола
ОСМАНОВИЋ Божидар Петко

ПАВЛОВИЋ Божидар Барон
ПАВЛОВИЋ Животије Жика
ПАВЛОВИЋ Ива
ПАВЛОВИЋ Јордан
ПАВЛОВИЋ Мирослав Брана
ПАВЛОВИЋ Радисав Старина
ПАВЛОВИЋ Тадија
ПАУНОВИЋ Милан Ковач
ПЕТРОВИЋ Војислав
ПЕТРОВИЋ Душан Жика
ПЕТРОВИЋ Душан Златко
ПЕТРОВИЋ Јован Трандафил
ПЕТРОВИЋ Крста Спаса
ПЕТРОВИЋ Милан Маринко
ПЕТРОВИЋ Мирко Славко
ПЕТРОВИЋ Тадија
ПИОТРОВСКИ Јозеф Јохан
ПЈОТР

ПОПОВИЋ Боривоје Лимар
ПОПОВИЋ Ђуро Бане
ПРЕДИЋ Стојан Јон
ПРИБИЋ Светислав Илија
ПРОТИЋ Станимир Живце
ПУТРИЋ Иван Влајко
ПУЦОВИЋ Јован Јон

РАДЕНКОВИЋ Раде Лука
РАДИВОЈЕВИЋ Крста Стевица
РАДОВ АНОВИЋ Витомир
РАДОСАВЉЕВИЋ Никола Обрен
РАДУЛОВИЋ Дмитар Миша
РАЈИЋ Витомир
РАЈКОВИЋ Бранислав
РАЈКОВИЋ Драгомир Рајко
РАКИЋ Душан
РАКИЋ Илија Тоша
РАКИЋ БЈЕЛАЈАЦ Милка Мала
РАКЧЕВИЋ Михајло Иван
РАНЂЕЛОВИЋ Добросава Милка
РАНЂЕЛОВИЋ Живојин
РАНЂЕЛОВИЋ Милорад Грбић
РАШИЋ Божидар Данко
РАШКОВИЋ Светозар Раша
РИСТИЋ Јован
РИСТИЋ Милутин Војин

САВИЋ Владимир Стрелац
САША
СЕМЈОНОВ Борис
СИБИНОВИЋ Момчило Вељко
СИМИЋ Никола Озрен
СИМОНОВИЋ Данило Боривоје Рајко
СМОДРАК Иван Словенац
СПАСИЋ Драгољуб Гоке
СРЕЈИЋ Добривоје
СТАНМИРОВИЋ Станимир Мишко
СТАНИСАВЉЕВИЋ Ал ександар Буђони
СТАНИЋ Симо Реља
СТАНИШИЋ Боривоје Вук
СТАНИШИЋ Милан Станиша
СТАНКОВИЋ Боривоје Анта
СТАНКОВИЋ Василије
СТАНКОВИЋ Марјан Пироћанац
СТАНКОВИЋ Ратомир Озрен
СТАНОЈЕВИЋ Драгиша Гаја
СТАНОЈЕВИЋ Живојин Урош
СТАНОЈЕВИЋ Јован Жарко
СТАНОЈЕВИЋ Миле Столе
СТАНОЈЛОВИЋ Станоје Цветко
СТЕВ АНОВИЋ Вукадин
СТЕВ АНОВИЋ Драгић
СТЕВ АНОВИЋ Драгољуб Џони
СТЕВ АНОВИЋ Драгољуб Милинко
СТЕВ АНОВИЋ Јован
СТЕВАНОВИЋ Милентије Марјан
СТЕВ АНОВИЋ Раде Јагош
СТЕВ АНОВИЋ Цветан
СТЕВ АНОВИЋ Чедомир Столе
СТЕВ АНОВИЋ Василије
СТЕФАНОВИЋ Димитрије
СТЕФАНОВИЋ Јордан Павле
СТЕФАНОВИЋ Миодраг Драгуна
СТЕФАНОВИЋ Милош Срђа
СТЕФАНОВИЋ Раде
СТЕФАНОВИЋ Радомир Лаза
СТОЈАДИНОВИЋ Богољуб Буцко
СТОЈАНОВИЋ Велимир Веља
СТОЈАНОВИЋ Добривоје
СТОЈАНОВИЋ Драгољуб Вртаљче
СТОЈАНОВИЋ ЋОРБЕВИЋ Олга Над
СТОЈАНОВИЋ Петроније

СТОЈАНОВИЋ Светислав
СТОЈАНОВИЋ Славко
СТОЈАНОВИЋ Тихомир Драган
СТОЈКОВИЋ Милун
СТОЈКОВИЋ Мирко Пера
СТРАИНОВИЋ Милан Мома
ТАТАРАЦ Светислав Тале
ТОДОРОВИЋ Александар Радич
ТОДОРОВИЋ Зоран Жарко
ТОДОРОВИЋ Милан
ТОКИЋ Милорад
ТОШИЋ Милун
ТОШИЋ Рајко
ТОШОВИЋ Недед»ко Фоча
ТРАНДАФИЛОВИЋ Петроније
ТРИФУНОВИЋ Стојан Љубомир Хајдук
ТРИЧКОВИЋ Светозар Глуви
ТУФЕКЦИЋ Божидар Марин

ЋИРИЋ Душан Комита
ЋОРИЋ Боривоје Јоца

УЗЕЛАЦ Милан Рата
УРОШЕВИЋ Милош Миле

ФЕЛИЧИ Марио
ФИЛИПОВИЋ Миодраг
ФУРНИГИЋ Станоје Лила

ХАЈДУКОВИЋ Стојан Воја Шеница

ЦАРАНОВИЋ Александар Драгиша
ЦВЕЈИЋ Десимир
ЦВЕТАНОВИЋ Миодраг Далко
ЦВЕТКОВИЋ Милан Црни Жиле
ЦВЕТКОВИЋ Радомир Јелен
ЦВИЈИЋ Сретен Никола
ЦОЈИЋ Миодраг Недељко

ЋИРЈАНО Пасквале

ЧЛОВИЋ Пеша Косовац

ШТАКИЋ Миле Жарко

Тешкоћа је било при успостављању састава строја. На путу сталних борби од Тимока до Речице, 11. марта 1944. животе за слободу отаџбине положили су многи.

Известан број политичких радника остао је на терену у источној Србији. Остало је тридесетак рањених и болесних бораца. А неколицину који су прешли Мораву, упутио је Главни штаб за Србију у друге јединице.

Формирању Девете српске бригаде у Речици присуствовали су и политички радници — припадници тзв. „Политичке чете“ из "Тимока и Крајине, који се због нових задатака у развоју покрета и народноослободилачке власти, или због одласка на друге функције, не наводе у списку строја Бригаде. А то су:

БАБИЋ Мирко Шлем
В АСИЉЕВИЋ Живан Марко
ВАСИЉЕВИЋ Наталија Слободанка
ДРАГУТИНОВИЋ Вукашин Раша
ЂОРЂЕВИЋ Милојко Крста
ЈЕЈЕНКОВИЋ Војислав Божа
ПОПОВИЋ Бранко Станко
РАДОЛИЧИЋ Драгоман Стамболија
СИМЕОНОВИЋ Јанко Сава
СИМОНОВИЋ Драгослав Симонов
ТУРТИЋ Михајло Павка
ЦОЈИЋ Миомир Бошко

РАТНИ ПУТ БРИГАДЕ МАРШЕВИ И БОРБЕ

Корени Девете бригаде су у одредима и батаљонима у Тимочкој крајини Али, пошто је она силом околности настала не тамо где се зачела, већ) Топлици и Јабланици, зачетак борбеног пута Девете води нас на југ...

Крајем јануара, тачније у ноћи између 29. и 30. јануара 1944. године батаљони Зајечарског партизанског одреда прегазили су у највећој тишиш ледену Јужну Мораву.

По преласку реке, први судар партизана и четника на левој обали Морав< био је повољан по борце који су долазили из Тимока. У селу Кулини нек< очигледно самоуверена јединица четника Драже Михаиловића, Моравска бри гада од око 200 људи, обавештена о доласку партизана кренула је у напар Партизански батаљони обухватним маневром, са истуреним пушкомитраљес ким одељењима, разбили су нападача. Погинула су 42 четника, заплењено је 7< пушака, један пушкомитраљез и неколико хиљада метака. Партизани су имал: једног рањеника.

У фебруару група батаљона Зајечарског партизанског одреда је увелик на слободној територији Топличког војног подручја. Било је очигледно да ћ ускоро они постати нова српска бригада. Народ их је истина већ назива бригадом и то озренском, будући да су дошли из правца планине Озрен. И сам борци су говорили да је то Озренска бригада, не би ли заварали непријатеља

Петнаестак дана батаљони су учествовали у борбама ради заштите нас< ља слободне територије: по мразу и дубоком снегу брањена су села Доња Девч и Цугољ кад их је напао Кесеровић, један од команданата Драже Михаиловић Покушан је и напад на аеродром код Крушевца. Бомбаши које је водио Јова Бељан кренули су на крушевачки аеродром да „бомбама припитају шта МО учинити“ за препаднуту посаду на импровизованој писти.

Крајем фебруара, после борбе против бугарске војске, на железничк станици Белољин, тачније 28. фебруара, тимочки и озренски партизани стигл су у Јабланицу. У селу Вујанову, у коме се Бригада нашла 7. марта, било седиште Јабланичког војног подручја. Тада је одлуком Главног штаба Наро ноослободилачке војске и партизанских одреда за Србију од групе батаљона] источне Србије — од три батаљона Зајечарског партизанског одреда „Миле ко Брковић Црни“ и Озренског (нишког), у ствари, четвртог батаљон 11. марта у селу Речици у Пустој Реци, основана Шеста јужноморавска брига*

Партизани из Тимока, Крајине, из Бора, од Озрена и из сврљишког кра распоређени су равномерно у четири батаљона са по три чете од по 25 , 30 бораца — укупно 377 партизана.

Непосредно по оснивању Бригаде две веће групе бораца и стареши послане су на политички курс у село Славник и војни у село Ивање.

И баш у то време када је већи број војних и политичких стареши Бригаде био на курсевима дошло је до тада најзамашније непријатељске концентрације у овом крају. Уследио је напад 8.000 четника, немачке војске, Плова белогардејског Руског заштитног корпуса из Прокупља и бугарских јерница из Лесковца и Лебана.

Бригади је 18. марта наређено у последњем тренутку да ноћу, на тере који је за њене борце био потпуно непознат, помогне Другој и Четвртој јужморавској бригади код села Ђуревца и Статовца. У жестоком окршају било и повлачења и противјуриша, борци Бригаде испунили су свој део задатка протерали четничку формацију мајора Кесеровића. Пале су и прве жртве бригаде: 15 мртвих и око 30 рањених. Међу погинулима било је и неколико бораца из првих устаничких дана: Сретен Цвијић Никола, Видоје Вељков Грујица, Божо Вранеш Ђорђе, Божидар Рашић Данко и начелник Штаба Е. кашин Милић Вуја, који је замењивао одсутног командата Бригаде.

У овој борби погинуо је и најмлађи партизан Бранко Јекић Ђока, учесник предатног петог разреда гимназије. Постао је партизан са 15 година и био примеран и храбар борац. Уз брата се борила и сестра Бранка, док су њихови оца др. Уроша Јекића Немци држали као таоца у нишком затвору.

У овој офанзиви један батаљон бугарске војске продро је крајем марта према Команди подручја и болници у селу Вујанову на слободну територију. Другог априла предвече, после битке која је трајала цео дан, борци Друге батаљона протерали су ручним бомбама бугарске окупаторе.

Уз губитак 20 војника, они су се повукли из села Товрљана и утврдили оближњим селима Савинцу и Шумарцима. У међувремену, добили су појачања и успевали да одбију нападе Бригаде. Али када су пристигли Друга и Четврта јужноморавска, бугарски војници су били принуђени да се повуку ка Лебану.

Тих дан, Трећи батаљон са командантом Ђорђем Вујићем Новаком као Петом јужноморавска бригада, која је касније постала Седма, упућени су према планине Кукавице у Црну Траву. Трећи батаљон је од 31. марта до 28. априла дакле око месец дана, маршовао и водио свакодневне борбе. Прелазис Мораву да би дочекао Светозара Вукмановића Темпа, члана Врховног и Главног Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, који је групом војних и политичких руководиоца долазио из Македоније. Батаљон! истовремено код Враћке бање прихватио и дуго очекивану енглеску војну мисију. Цена ових подухвата није била мала.

У биткама са бугарском војском, којој су се поред четника Драже Хаиловића придружили и жандарми из Српске државне страже владе генерала Милана Недића, као и Немци из Власотинца, изгинула је четвртина борачке Друге чете. Изгубио је живот и политички комесар Батаљона Светислав Чоловљевић Срећко. Вратио се у Бригаду и Трећи батаљон који је извршио задатак, одлично наоружан и униформисан.

Почетком маја и остали батаљони су добили ново наоружање и униформе из савезничког ваздушног транспорта. Свака чета је имала по шест пушака митраљеза и 600 метака, борци пушке типа „маузер" и 60 метака а старешине аутомате и 200 метака. Добијена су и два минобачача 82 мм и 100 мина.

И управо тада, тако опремљеној и наоружаној Бригади, саопштено је 7. маја у Житном потоку да ће носити име „Девета српска народноослободилачка бригада". А ускоро се пронео и глас о повратку.

Пре него што је наређен покрет, Главни штаб је 17. маја у селу Кули обрзовао од Девете бригаде и Нишког партизанског одреда оперативну групу

за продор у Источну Србију. Бригаду су првенствено чинили борци из заједничког округа. Четама су руководили командири и политички комесари, искуски борци из партизанског ратовања по Тимоку и Крајини.

Док су бригада и Нишки партизански одред били на левој обали Мораве, четници као да су заборавили да би партизани могли поново да се појаве. Пошто тада на територији од Дунава до Ниша осим месних десетина и позадинских група није било ни једне партизанске јединице, чете или батаљона, четници су то искористили да би у позадину убацили своје крупније војне формације, углавном од мобилисаних сељака. Равногорски одбори и командантски срезова, општина и села по наређењима пгтабова корпуса, летећих и разних других четничких бригада отимали су храну и одећу, наређивали културу, реквизирали стоку, скупљали новац, пљачкали и мобилисали људе. Реч о четници Драже Михаиловића, уз подршку немачких и бугарских јединица и Српске државне страже постали су неприкосновени господари велике територије, настављајући и почетком 1944. године масовни терор над партизанским сарадницима, уносећи страх међу људе.

— Народ се много плаши, — извештавао је тих дана секретар Нишког окружног комитета Десимир Јововић, додајући да се догађало да „сељаци, који у село долазе Дражиновци терају из кућа заостале партизанске рањенике. Зато ми што пре пишите — завршава Јововић извештај Главном штабу Покрајинском комитету — када ће се наше снаге повратити?

На повратак није требало дуго чекати. Четничке команданте, њихове штабове, равногорске одборе и кола равногорских сестара, како су се називале женске организације, усред њиховог опуштеног и лагодног живота по Покрајинским и крајинским селима, као гром из ведрога неба, ошинуо је долазак партизана.

ПОВР АТАК У ТИМОК

Борци Девете бригаде и Нишког партизанског одреда поново су се навали на обали Јужне Мораве. Овог пута у ноћи између 18. и 19. маја. Када су прелазили у источну Србију, 600 партизана имало је пред собом око 12000 људи, а са њима и нешто више од две хиљаде припадника непријатељских јединица. Четници су били организовани у више корпуса. Били су то: Млавски, Крајински, Кијево-Полтавски, Тимочки, Заглавски, Делиградски, Нишавски, Чегарски и Иваловачки корпуси. Сви су потпадали под Горски штаб 600, који је фебруара 1944. год. основан као Команда изгочне Србије. Нешто касније обједињени су у Окружну групу јуришних корпуса којима је командовао Велимир Пилетић, који се Савезу миње као генералштабни потпуковник или мајор.

После детаљних припрема, Бригада и Одред прешли су Мораву код црпчане лане на ушћу Нишаве. Крећући се ноћу колоне је несмотрено набасала на јервојнички логор. Били су то Немци. Да ли је то била њихова противавионска одбрана или нека јединица која је ту била на биваку, да би избегла савезнички бомбардовање, не зна се. Тек изненађење је било обострано. Палба је била жестока. Немци су одмах покренули самоходна оружана возила.

Када је у само свитање Бригада избила на гребен јужно од села Церковице, утврђено је да нема десетак бораца, међу њима и команданта Василија Туловића. Према истраживању пуковника Петра Ђерговића, иначе борца Бригаде, Чедо Гавриловић из села Хума који је био у непосредној близини командантског видео је да је он био на коњу када је дошло до гужве. Један Немац је ухватио

коња за узде, дошло је до гушања и Василије Ђуровић је заробљен и одведе] Ниш, где је стрељан.

После два дана, Окружни комитет за Зајечар поставио је на Каменичк вису за команданта Јована Кеџмана Чеду.

Нови командант провео је батаљоне и Одред кроз Нишку Камени Матејевац и Попшицу. На реду је била Сокобањска котлина.

Најпре су уследили сукоби са четницима код села Галибабинца и планини Врлејици. И онда, 27. маја, долази до првог великог судара.

На висовима Слемена и Крстатца у близини Озрена и Девице, недалеко од Сокобање, Бригада се сукобила са групацијом више јединица јачине од две хиљаде четника. Током битке која је трајала четири дана Бригада је р била четнике Делиградског, Тимочког и Књажевачког корпуса и натерала на повлачење. Била је то озбиљна концентрација четничких и квислшиш јединица. Борбе су насгављене и 3. и 4. јуна. Обе сране имале су већи б] избачених из сгроја. Међу погинулим патизанима били су Ђорђе Вујић Нов командант Трећег батаљона и Милан Мартић Раде, заменик команданта Г вог батаљона.

Бригада је насгавила марш преко планине Девице и села Језера, Лабу] ва, Горњег Крупца и Липовца. Био је то у ствари кружни марш до висс планине Буковик. Већ 8. јуна уследило је поново више узастопних судара четницима Делиградског и Књажевачког корпуса као и Бољевачке бригаде Рожњу, Буковој пољани и Бељевини. Четници су поражени и приморани бекство. Девета бригада и Нишки партизански одред имали су 12 погинули око 20 рањених бораца, међу којима су били Радомир Јовановић Чоче, командант Другог батаљона и чувени пушкомитраљеца Властимир Николић М. ко Мали.

Четници су имали 65 погинулих и око 100 рањених, заплењена су ; авионска митраљеца, три митраљеца, десет пушкомитраљеца, три лака ми баача и око двеста пушака. Заробљено је око сто четника, мобилиса! сељака, од којих је тридесет добровољно пришло партизанима. Остали пуштени кућама.

После битке на Слемену, окршај на планини Буковик од 8. јуна бис други велики четнички пораз. За четничку команду источне Србије, па и команду Србије, пораз на Буковику био је довољан разлог да се на Дев бригаду покрену све четничке снаге источне Србије, чак и оне из окол] Пожаревца — Млавски корпус и то не са хиљаду, како је првобитно наређе већ са две хиљаде људи.

Убрзо, на путу ка Каменичком вису ради прихвата савезничке војне] сије, Девета бригада и Нишки партизански одред воде 13. јуна жестоку б] код села Врело и Кравље против више одреда Српске државне сграже јач] 65 одабраних и добро наоружаних жандарма. Пре тога, 12. јуна, Девета б гада и Нишки партизански одред сгигли су у села Кравље и Церје, где прихватили енглеску војну мисију од три члана. Капетан Сендиргленд је до< познавао југословенско ратиште. Кад су сутрадан у свитање кренули из Кр ља ка Врелу, дошло је до изненадног сукоба са надмоћнијим жандарм! прикупљеним из бројних гарнизона источне Србије. Они су били убеђени Д] партизани на измаку снаге и да их треба једноставно протерати. Њима с] придружили и четници Тимочког и Књажевачког корпуса као и Сврљж бригаде.

Жандарми су пружали снажан отпор, били су добро наоружани, али коначно опкољени и натерани на предају. Имали су 55 мртвих, 16 рањених, 60 заробљених, а заплењено је 15 лаких митраљеза и око 150 пушака. То је С до тада највећи пораз припадника Српске државне страже, ударне формације генерала Милана Недића.

У овој борби нарочито се истакао командант Јован Кеџман Чеда. Пушкомитраљезом и по једним бомбашем и пушкомитраљесцем, командант Чеда са неких десетак метара — делио га је само пут жандармеријских полицајаца — косо је непријатеља дајући пример борцима.

Бригада и Одред имали су шест погинулих, шеснаест рањених и четрнаест нестала бораца.

Дејства Девете бригаде и Нишког партизанског одреда од 2. маја, кад су ступили на тле источне Србије, па до битке код Врела и Кравља, 13. јуна, оцењују се као један од најславнијих периода њиховог војевања. Свакодневној сукоби — у току 25 дана било их је 24 — одликовали су се упорношћу партизана да разбију све непријатељске нападе, као и даноноћним настојањима да победоносним бројнијих четничких и жандармеријских снага да опколе партизана који су вратили на своја огњишта.

Усплахирени, четнички команданти наређују оснивање „сазнаних екскурзија“ јачине две бригаде које су кренуле у „чишћење“ терена од партизанских сарадника. Четнички команданти села и председници равнорских одреда морали су да шаљу извештаје макар се појавила и најмања група партизана. Командант Делиградског корпуса, правдајући све те мере, у једном извештају каже да „иако бројно слабији, инфериорнији у наоружању и без муниције партизани прихватају борбу, стално нападају не дајући нигде мира. Ти нападници сталног узнемиравања показали су се успешни“. Истовремено, по селима око Кобањске котлине, па чак и даље све до Тимока и Хомоља, шириле су се приче о партизанима који „ничу као из земље трава, који јуришају, при чему сваки други има пушкомитраљез а партизанке носе аутомате“. Те приче нарочито преносили сељаци који су побегли са бојишта или отишли по преобуку, како правдали свој одлазак кућама. Најубитачније по четничке команданте биле су сазнање народа да партизани не мобилишу војску и да заробљенима остављају на вољу да ли ће отићи кући или им се придружити.

НОВИ ПОКРЕТИ

После битке код Врела и Кравља, Бригади и Нишком партизанском одреду наређено је да се врате на леву обалу Јужне Мораве ради поновног сређивања, али и уласка у састав нове српске дивизије. И тако је партизанска војска ноћу између 13. и 14. јуна код села Грејач носећи рањенике, преко Мораву. Убрзо су уследиле четри одлуке: Девета бригада је добила на ударна, Нишки партизански одред посгао је Четрнаесга српска бригада, Врелни пглаб основао је нову српску дивизију и коначно, та нова дивизија Двадесет трећа српска са три бригаде, Седмом, Деветом и четрнаесгом креће у источну Србију.

Непосредно пред покрет, бригада је у селу Великом Шилеговцу гдравио 20. јуна командант дивизије пуковник Радован Петровић, првоборца Јабланице.

Мораву, Двадесет трећа дивизија прелази 21. јуна и избија на планину Буковик, сукобивши се најпре са четницима Звишке бригаде Крајинског к

пуса у село Мозгову, а затим са Млавским, Делиградским и Књажевачки корпусом. Све ове четничке снаге доживеле су пораз.

Тих дана, када јединице Двадесет треће дивизије почињу да ослобађају Сокобањску котлину, у ноћи између 26. и 27. јуна код села Читлука, савезници први пут исгочно од Мораве и северно од Ниша авионима бацају нове колоне чине опреме и оружја. Само код Сокобање баш када су пале из ваздуха пешаке, 50 бораца напушта четнике и прилази партизанима, а у народу се све више говори — партизани отишли голи и боси, а вратили се одевени и обувени са оружјем које им бацају Енглези. То све утиче да четничке командаштине захвата паника. Врховну команду у исгочној Србији преузима генерал Милош рослав Трифуновић, као изасланик Драже Михаиловића и четнички команда* за Србију. Његова прва одлука била је да нареди свим корпусима да обухвате партизанске јединице, да се заврши битком на Буковику и да по сваку цену постигну победу.

Девета бригада се већ 28. јуна приближила Књажевцу када је појачана* Трећим батаљоном Седме бригаде упала у рудник „Добра срећа“ у коме налазио штаб Књажевачког четничког корпуса. Они су ту имали и „фабрику“ ручних бомби. Четници и жандарми су после слабог отпора побегли у Књажевац под окриље 103. бугарског пука.

Бригада се преко планине Девиче приближила Белом Потоку, где разбила одред Српске државне страже и ступила 30. јуна у битку против бугарске војске на Варничком Врху.

Заједничким дејством свих бригада борба је завршена поразом Трећег батаљона 63. пука 22. бугарске дивизије, који је из Ниша био пребачен ради сузбијања партизанског продора. Батаљон је имао 160 мртвих међу којима је био и његов командант мајор Тома Колеф — Ватев. Било је и преко 46 раниених и више од 200 заробљених војника. Плен је био: 2 минобацача, 8 митраљеза, 19 пушкомитраљеза, 14 аутомата, 300 пушака, 35.000 метака, 20 тона са товаром и други материјал.

После борби код Белог Потока и на Варничком врху 23. српска дивизија 5. јула добија назив ударна. Тих дана, 2. јула, основан је Нишки самостални партизански батаљон са 70 бораца. Његов командант био је Радомир Јовичић Буца, политички комесар Радојица Ђуровић Радојко, а помоћник политички комесара Душан Грубачић Бели. Батаљон је касније спојен са Тимочким батаљоном и постао 20. бригада.

Ускоро се Бригада поново нашла у Сокобањској котлини, где је цео дан водила борбу против четника „детеће бригаде“ Крајинског корпуса, утврђене у школи села Трубаревца. Четници су према подацима Главног штаба имали 1 мртва и 84 заробљена.

Док су се водиле борбе код Трубаревца, Двадесет и трећа дивизија примала је привремени партизански одред од 430 бораца, међу којима 360 новобранца* Довео их је и предводио њихов командант, већ споменути Радомир Јовичић Буца. Били су то борци који су петнаест дана стизали са разних страна: студенти, ђаци и радници из Ниша, Београда и још неких градова Србије. Било и сељака из нишког среза и радника, као и цео Срески комитет КПЈ из Београда. Ово је био велики догађај и значајна попуна за све бригаде.

Из састава Бригаде 10. (21) јула издвојен је и основан Бољевачки партизански батаљон са око 90 бораца, као заметак будуће 23. српске бригаде. Командант Бољевачког партизанског батаљона био је Миодраг Цојић Кривошејко, заменик команданта Милан Будимир, па Иван Јанковић, политички

комесар Милан Узелац Рата, партијски руководиолац Душан Витас Павле, а омладински Естер Нели Јаковљевић Зорка.

Двадесет трећег јула, подржани операцијама бугарских и немачких снага, четници крећу на планину Буковик у општу офанзиву против 23. српске дивизије. Ангажована је до тада непозната концентрација четничких корпуса и две бугарске дивизије, док су Немци припремили сопствене полицијске трупе као и пет пукова Српске државне страже, Српског добровољачког корпуса Димитрија Љотића и Руски заштитни корпус.

На релативно малом просгору гребена Рожња и Буковика било је скупло само четника око 6.000. Четничким корпусима командовао је начелник штаба Врховне команде Драже Михаиловића из првих дана Равногорског покрета пуковник Драгослав Павловић, с тим што је стварни командант био представник Врховне команде генерал Трифуновић.

Планина Буковик је због свог положаја била централна тачка окршаја, при чему је непријатељски циљ био уништење 23. дивизије која се пробила у источну Србију.

Док су Седма и Четрнаеста бригада онемогућавале четничку концентрацију код Буковика, Девета је маневарским захватом кренула у Тимок да би ометала груписање осталих непријатељских снага. Тако је у селу Влашко Поље напала колону бугарских возила и запленила четири камиона муниције намењене борби на Буковику.

Двадесет трећа дивизија без Девете бригаде избила је пред четничке положаје у свитање 24. јула. Борба је трајала цео дан. Напади су се смењивали. Било је тренутака када су четници мислили да победу имају већ у рукама. Тежиште напада Дивизије било је на Буковој пољани, где је непријатељ бис најјаче утврђен и где су за митраљезима били официри. Пред вече, око часова, Седма и Четрнаеста бригада кренуле су на јуриш. Када су овладале Буковом пољаном и бункерима из којих су четници бацали бомбе, непријатељ је почео да одступа према Ражњу. Дивизија га није гонила.

У борбама на Буковику четници су имали преко 200 мртвих и рањених, а око 50 заробљених. Губици јединица 23. дивизије били су такође велики: 42 погинула и 63 теже и лакше рањена борца. Плен је био велики, али о њему немг сигурних података.

Буковичком битком која се завршила 24. јула пред вече четници су били потпуно разбијени. Тог дана Равногорском покрету и његовој војсци кичма ј(у источној Србији била сломљена.

Што се тиче Девете бригаде, она је избила на планину Тупижницу. Овде 24. јула из њеног сасгава одлази још један партизански батаљон — Тимочки јачине око 120 војника, као језгро будуће Двадесете српске бригаде.

Командант Тимочног партизанског батаљона био је Добривоје Божи! Ратко Бигар, политички комесар Бранко Митровић, а партијски руководиолац Мирко Петровић Славко. Сутрадан, 25. јула, Бригада се бори на железничкој станици Мали Извор против Немаца, а затим против жандарма генерала Не дића који су немачким блиндираним возом довезени као помоћ. После жесток борбе, падом мрака, непријатељ се вратио у Зајечар.

Доласком у Тимок, на територију са које је потекла, Бригада је и даље расла и поред издвајања бораца и старешина за Бољевачки и Тимочки батаљон. Прилазили су јој младићи из тимочких и заглавских села, тако да је 1(августа Девета бригада имала 618 бораца.

ОСЛОБАЂАЊЕ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ

Остављајући на „свом“ терену Тимочки батаљон, коме су поверена сам стална дејства, Бригада се вратила у састав Дивизије. Прва битка била је Бољевац. Почела је у ноћи између 10. и 11. августа. Тада је у град четничко пристизала ради појачања, колона од око 200 жандарма из Зајечара. Дејство Бригаде, одбрана Бољевца је сломљена, пошто су међу жандарме утврђене школској згради, убачене бале запаљене сламе. Четници и жандарми имали 60 мртвих и 42 заробљена. Тимочки четнички корпус који је спао на око 4 људи повукао се на Ртањ и даље ка Параћину.

Бригада је имала 5 мртвих и 11 рањених. Приликом извиђања, погинуо командант Другог батаљона Крса Радивојевић Стевица, један од истакнут првоборца Тимока. Погинуо је и заменик команданта четвртог батаљона Милорад Аранђеловић Грбић и омладинка Есгер Нели Јаковљевић Парт занка Зорка.

После краћег одмора, 14. августа Седма и Девета бригада, кренуле су Штабом дивизије преко Мирова и Рујишта ка Сокобањи. Када су брига стигле до села Николинца, Четрнаеста је већ протерала жандарме и четни ка Бованској клисури и преко Озрена, и ослободила Сокобању. Седма и Деве бригада ушле су у варошицу и бању.

Двадесетог августа у Сокобању су стигли и представници Главног шта и Покрајинског комитета за Србију, као и први руководиоци из дивизија О1 ративне групе Врховног штаба. Биле су то дивизије које су се пробиле пре Копаоника, из Санџака, Црне Горе и Босне. Наговештен је и долазак ве групе старешина из пролетерских јединица.

Из Сокобањске котлине први пут су тешки рањеници пребачени на Ј чење у Италију савезничким авионима. Дивизија је тих дана имала аеродрс Код села Читлука су падали падобрани а на прилазима Сокобањи, код се Ресника, слетали су авиони. Овај аеродром изграђен је за непуну три дана, та да су већ 24. августа на његову писту слетела два совјетска авиона. У једно[^] чак био топ од 45 мм.

У Санаторијуму за плућне болести на Озрену основана је и прва прг партизанска болница са десетак лекара и познатим нишким хирургом Ни лом Ђукићем. То је било велико олакшање и радост за рањенике, јер у Со] бању и на Озрен од тада није крочила ни једна непријатељска јединица.

Главни игтаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Србију упутио је свим четницима проглас којим их позива на безусловну п дају. Летак је почињао речима: „Свим четницима и припадницима бивше Ју словенске војске у отаџбини“, а његов одјек био је поразан по преост; четничке јединице у Србији. Тим пре, пго су партизани пуштали кућама зар љене мобилисане четнике. Они који су осгали, а били окрвављених руку брзину су бријали браде, секли косу и крили се, или су кренули у одступа Неки од њих поново су се суочили са Бригадом одмах на прагу 1945. године,; у Босни.

Крајем августа и почетком септембра, Румунија и Бугарска прелазе сграну савезника а Црвена армија надире на њихове територије. Деветој б гади стиже наређење да крене ка Нишу. Задатак је био да преко Озрен Калафата избије пред град, ступи у контакт са бугарским јединицама и, могућности, уђе у Ниш. Бригада је заузела положаје у селу Комрену и онес собила мостове и пругу Ниш — Сврљиг, али су преговори са Бугарима б

безуспешни. Убрзо, стиже ново наређење. Главни штаб је 2. септембра траж да Бригада одмах крене ка Књажевцу, Зајечару и Неготину.

У то време стигао је и био распоређен један број старешина из пролет* ских јединица.

Бригада је у ноћи између 2. и 3. септембра била у Сврљигу, на дан 4. септембра у Књажевцу где је осгављен Четврти батаљон као заштитница. 5. септембра стигла је пред Зајечар, један од јачих немачких гарнизона у Србији. У граду је било око 1.500 Немаца, 800 припадника Српског добровољког Љотићевог корпуса и 200 жандарма, док су четници, њих око 3.000 били околним брежуљцима.

Девета бригада је пред напад на Зајечар имала 800 бораца а у борби град учествовала су три батаљона. Четврти је остао у заштитници код Књажевца где су на њега 3. септембра наишли извиђачки делови намачке Прбрдске дивизије, која се из правца Ниша кретала ка Дунаву.

Двадесет трећом дивизијом командовао је пуковник Миладин Иванов! из строја Прве пролетерске бригаде у Рудом, када је 21. децембра 1941. пост први командант чувеног Београдског батаљона.

На положајима код Зајечара, Девета бригада, као десна колона дивизије ослобађала је град са источне стране, преко Тимока. После жесоке борбе прилазима граду и, током целог дана, у уличним окршајима око главних улица јеката ужег градског подручја, све три бригаде, стопу по стопу ломиле непријатељски отпор. После подне, 7. септембра, град је био ослобођен.

У борби за Зајечар, погинуло је око 300 Немаца, припадника Српске државне сграже генерала Милана Недића и Српског добровољачког корпуса Димитрија Љотића, као и око 100 четника Драже Михаиловића. Заробљено око 640 Немаца, жандарма и љотићеваца и 80 четника. Заплењена је и велика количина разноврсног материјала, оружја и моторних возила. Ухваћен је злогласни шеф обавештајне службе Крајскоманде у Зајечару Ханс Тилк. Двадесет трећа дивизија је имала 24 погинула и 60 рањених бораца.

Битка за Зајечар била је највећи дотадашњи успех Девете српске. То је прва борба Бригаде у једном граду а противници су били многобројни и добро наоружани Немци са тенковима и оклопним возилима. Окршај је почео 6. септембра ујутру разбијањем спољне немачке одбране, што је окончано тек 7. септембра у слеподне. Сутрадан у зору уследио је упад у градске улице и на тргове и све то трајало до предвече, када је немачки гарнизон дефинитивно разбијен. Зајечар је био и прво освојено окружно седиште у југоисточној Србији.

Услед продора јаким немачким јединица из правца Ниша у Зајечар поново ушле њихове моторизоване колоне 9. септембра увече. Претходно је град евакуисан сав плен.

После борбе за Зајечар у даљем продору кроз Тимочку Крајину, Девета бригада је, као претходница Дивизије, ослободила Салаш и 12. септембра ушла у Неготин. Ноћу између 12. и 13. септембра борци Бригаде прешли су на лево обалу Дунава и сгупили у непосредну везу са јединицама Црвене армије. Била су то борци Првог батаљона који су пратили делегацију Врховног штаба. Штаб дивизије доделио је делегату Врховног штаба пуковнику Љубодрагу Ђурићу као пратњу вод од 30 коњаника и две чете. Ове јединице водили су Милан Богосављевић Рисга, командант и Слободан Босиљчић Мирко Босанац, партизански руководиоца Првог батаљона. После прелаза Дунава код Радујевца, успоставили су везу са политичким комесаром 4. батаљона 109. пука 74. пешадијске дивизије 75. корпуса Другог украинског фронта Црвене армије Насоновом.

Иваном Петровнчем. Био је то први сусрет јединица Народноослободилачке војске са Црвеном армијом чији су предњи делови избили на Дунав. Батаљон је садејствовао са Црвеном армијом готово месец дана, од 12. септембра до 7. октобра.

Бригада је у међувремену наставила да дејствује у простору од Зајечара преко Салаша, до Неготина и у сударима и препадима ометала кретање делова немачке Прве брдске дивизије. Затим је упућена преко Дели Јована и Горњана у долину Млаве. Циљ је био да се онемогуће и спрече покрети непријатеља из Бора у правцу Жагубице и Петровца.

Пажљивији читалац биографских података у Именику приметиће да се као један од дана погибије и рањавања већег броја бораца помиње 21. септембар у селу Лазници код Жагубице. Понесени дочеком народа тог села, борци Четвртог батаљона заказали су збор и приредбу. У том тренутку, из правца Жагубице наиђу немачка борна кола и са раскрснице на километар далеко од школске зграде отворе ватру. Погинуло је 14 а рањено 15 бораца, већином тек пристиглих из села Рготине којима је то било прво и последње ватрено крштење. Добрим делом биле су то избеглице са Романије.

У то време највише се оскудевало у одећи и обући, јер их је у савезничким транспортима бивало све мање. Без обуће или са једва подношљивом, било је око 300 бораца, готово сваки четврти. Било их је у чарапама или поцепаним опанцима а од одела су носили оно што су понели од куће или скинули са неког Немца у Зајечару.

У Бор је ушла Бригада без борбе 3. октобра. Дочек је био заиста спонтан. Писци хроника о Бору и Бригади примећују да су два члана Народноослободилачког одбора дошла у село Кривељ и обавестила партизане како Немци одлазе. Претходно су, неометани, уништили више објеката у Бору и руднику.

У Бору је Бригада од совјетског наоружања добила аутомате. У њеном редовима било је преко две трећине бораца који су дошли у партизане 1944. године, а добар део нових, једва да је био у једној или две борбе.

После Бора, Бригада је са осталим јединицама Дивизије дејствовала 7. октобра против немачких снага на просгору Дели Јована, код села Горњана од Танде до Луке. Једна немачка група од око 3.000 војника из већ споменуте Прве брдске дивизије кретала се Дели Јованом ка Београду.

У првом налету Немци су збачени са гребена планине, али су у ноћ* између 8. и 9. октобра успели да први поседну пролаз Враца на самом Кршу Уочи пробоја, ноћу, добили су падобранима муницију — авиони су се и те како чули — па је борба била изузетно драматична. У Бригади се мислило да је непријатељ опкољен и да ће снабдевен пошиљком из ваздуха у, по њега најбољем случају, наставити борбу. Није се, међутим, ни слутило да ће се кришком провући кроз пролаз. А то се управо догодило. Насгао је прави метеж. Дејство са осталим бригадама нису била координирана, а само Девета је тог 9. октобра према извештају њеног штаба, имала 34 погинула и 29 рањених бораца. Ов< жртве у борби код села Горњана на Дели Јовану биле су највећи губита! Бригаде у току једног дана, од њеног оснивања.

Истовремено, био је то и последњи, али и најсуровији окршај Девет< бригаде у источној Србији.

БЕОГРАДСКА ОПЕРАЦИЈА, БОРБЕ ОКО ЧАЧКА, КА ДРИНИ

У приказу досадашњих кретања јединица одреда, батаљона, Девете и других бригада, 23. дивизије ратни догађаји су нас задржавали у Тимочној крајини, југоисточној Србији. Дошао је тренутак да 23. дивизија и у њеном саставу Девета бригада крену на северозапад и запад, где се увелико премепгтало тежиште укупних борби на југословенском тлу, уз учешће и Црвене армије. Непосредан циљ је био ослобађање главног града Југославије и, даље, Србије и Југославије. За Девету бригаду то је било учешће у „Београдској операцији“ и, затим, око Чачка, поход на Дрину. То је било време новог наоружања, а Девета ће после мобилизације прихватити и војнике из регрутних центара, као и активне и резервне официре бивше Југословенске војске.

Али, да не прекидамо ток борбеног пута...

Наређењем Врховног штаба од 10. октобра, Двадесет трећа дивизија напустила је села Танду, Горњане и Луку подно Дели Јована и усиљеним маршем кренула ка Београду. Био је то пут дуг око 250 километара који је почео 11. октобра преко Црног Врха, Жагубице, Горњачке клисуре до села Шетоња у долини Млаве. На том маршу који је текао упоредо са деловима корпуса Црвене армије корачало је око 1.800 бораца. Пут је био закрчен артиљеријом, камионима, тенковима и другим борбеним возилима совјетских јединица. По неки борци успели су да се попну на камионе, па чак и на тенкове, и да се тако возе. Путеви су били блањави, киша је даноноћно падала, али се и у таквим околностима хитало према Београду.

Друга етапа марша била је непгто лакша — од Шетоња преко Жабара, Велике Плане, Смедеревске Паланке, Младеновца до села Мала Иванча. Ту је Бригада сгигла ноћу 17. а не 13. октобра, како је првобитно било предвиђено. Бригада је од Паланке до Раље пребачена возом.

На домак Београда који се назирао из далека са Парцанских висова Бригада је учествовала у борбама у оквиру Београдске операције од 18. до 20. октобра и то код Врчина и у самом подножју Авале.

Било је то садејство са јединицама Црвене армије и са Седмом и четрнаестом бригадом. Противник је била борбена немачка група „Витман“, која је на обалама Млаве прихватала јединице Прве брдске и Сто седамнаесте немачке дивизије, што су се повлачиле из Крајине и са Дели Јована. Када су, пробијајући се од Смедерева увидели да због снага наших и совјетских јединица, не могу стићи до Београда, Немци су се усмерили на пробој према Обреновцу да би избили на Саву и ушли у сасгав будућег Сремског фронта. У тим покушајима налетели су на Седму и Четрнаесту бригаду, поигто су претходно уништили сву технику, тешко наоружање и оставили рањенике. У тој борби сам се убио или је погођен авионском бомбом командант групације генерал Штетнер, а његови војници су без организованог борбеног поретка покушавали да се у групама и групицама, па и појединачно, пробију на запад преко подножја Авале.

Код Шупље сгене на Авали, на иницијативу команданта Јована Кеџмана, 18. октобра, Девета улази у борбу. Батаљони су брзо избили до Клења и Смрдана и то у тренутку када је једној артиљеријској јединици Црвене армије, која је ватром из „каћуша“ подржавала активног пешадије, помоћ била неопходна. Препад батаљона је успео и непријатељ је одбијен.

Око половине војника немачке смедеревске групације остало је у обручу. Немци су гинули или заробљавани. Поља и ливаде биле су прекривене изгинулим војницима у зеленим, али и у плавим униформама, јер је било и ваздухопловаца. Они у црним униформама оставили су тенкове и борна кола на друмовима све у настојању да побегну. Околу су лежале и натоварене мазге разјапљених чељусти. Све је то покосила као нека паклена олуја паљба совјетских артиљеријских оруђа, а нарочито „каћуша“.

Из врзина —јаругама, потоцима и шумарцима довлачили су се као утваре припадници Вермахта са подигнутим рукама. Корачали су као са оловом у чизмама и сливали се у колоне које су се вијугале у правцу Београда. По неко од наших се преобуо, дошао до чизама или планинских чокула. Било је и скинутих блуза и чакшира. Политички комесар Бригаде Недељко Тошовић Фоча их је грдио: „Хоћете да погинете. Неко ће мислити да сте Немци и пуцаће....“.

У школској згради у Белом Потоку крај Поште у дворишту, болничари су подложили ватре. Борци су се скидали и стајали на јесењем сунцу док су се одела „парила“.

Окупали су се и уредили у тренуцима када је главни град био на видику. Искрено, тешко је било мирно остати у Бригади, у својој чети, у дивизијској „резерви“. Та, коњем се могло до Кумодража, а одатле пешице, ван пута. стазама као и у родном тимочком селу, преко забрана, отићи бар до првих кућа жељеног Београда. Управо тако, најпре јашући а онда путем преко Торлака неки су завирили у београдске сокаке и улице у дане ослобађања и вратили се брзо пуна срца, и пуни приче, натраг у своју чету и батаљон.

Београдском операцијом, као и ослобађањем источних делова Србије било је онемогућено немачкој Групи армија Е извлачење моравском долином. Зато су Немци преко Косова и долином Ибра организовали мостобран **ор** Краљева, Чачка, Ужица до Вишеграда.

Дивизији је наређено да се упути преко Крагујевца и Горњег Милановца ка долини Западне Мораве.

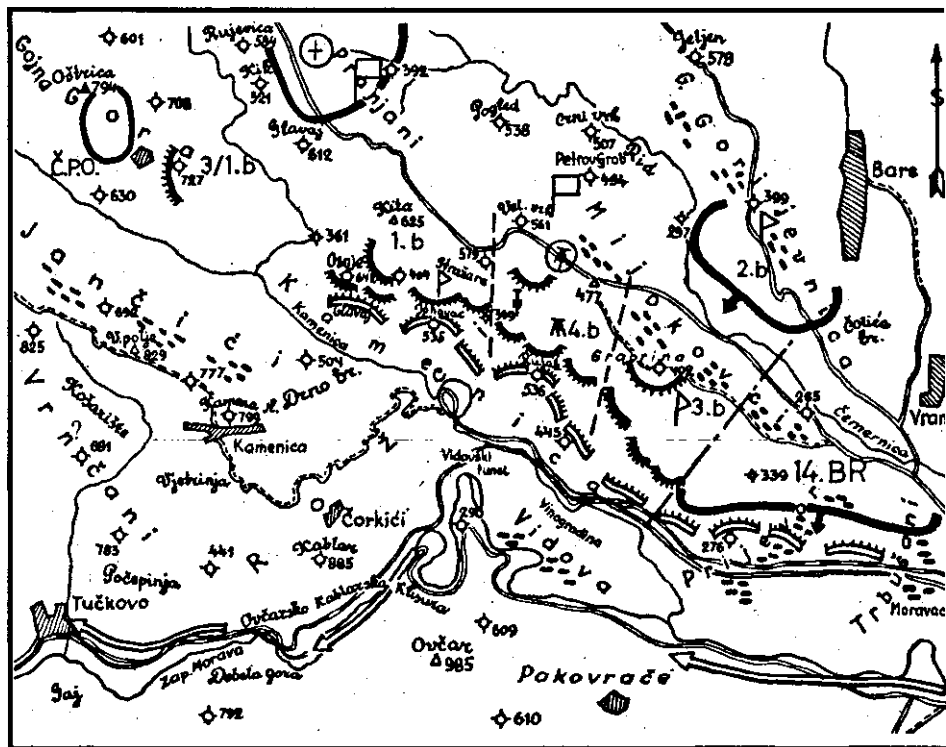
Бригада је 24. октобра кренула на дуги марш, од Белог Потока **пој** Авалом до села Пријевора крај Чачка где је стигла 30. октобра увече. Чим је заузела положаје, Бригада је наишла на Прву самосталну југословенску бригаду основану у Совјетском Савезу. По свом команданту позната као Месићева, ова Бригада продрла је до села Трбушана, оставивши незаштићен једа! од својих бокова. Девета је стога одмах ступила у борбу, што је било пресудно да Први батаљон југословенске бригаде не буде потпуно десеткован. После великих губитака, ова Бригада је повучена са фронта, а Девета је онда 1. новембра заузела њене позиције.

На положајима код Чачка кључна тачка био је Видовски тунел. У једној од јуриша прве ноћи по доласку пред тунел, гине капетан Петроније Јовановић Пера, заменик команданта Бригаде. Иначе, у првим борбама за Видовски тунел губици Девете бригаде били су 16 погинулих и 12 рањених.

Непријатељ је био решен да по сваку цену обезбеди повлачење долином Западне Мораве, па је чак повремено продирао и у дубину положаја Бригаде да би што више проширио мостобран. Већ 5. новембра Немци покушавају **Д** допру до села Прањана, где су били штабови Дивизије и Бригаде, као и приштапски и позадински делови, али им то није успело. Међутим, од немачких артиљеријских граната у ноћи између 5. и 6. новембра погинуло је више бораца

а од једног залуталог зрна и командант Првог батаљона Бранко Милошев* Металац, познати првоборац Тимочке крајине.

Борци су код Чачка доживљавали ново борбено искуство: ваљало < добро укопати, подићи што више заклоне и стално осматрати, нарочито у зор кад су Немци, као по правилу нападали. Истовремено су комбинована одбрабена дејства са сталним нападима и противнападима. Препадима нарочито ноћу и сталним узнемиравањем, вршио се притисак на непријатеља који је сваку цену настојао да извуче што више живе силе и технику кроз Овчарск(кабларску клисуру.

Распоред Девеше бригаде на секциору Чачка 9. новембра 1944.

Борбе у долини Западне Мораве код Чачка трајале су до 2. децембра. Тада је град ослобођен а Двadesет трећој дивизији је наређено да што пре крене ка Лозници и Крупњу да би дејствовала против немачких јединица, на Дрини код Љубовије.

У борбама код Чачка које су трајале месец дана Бригада је имала 31 погинулог и 79 рањених бораца. Непријатељ је по ономе што се зна имао 257 погинулих и 10 заробљених, док о рањенима нема сигурних података, а и ово што наведено о губицима недовољно је проверено.

У борбама код Чачка Бригада је други пут после Бора добила совјетско наоружање. Новина је била и успостављање телефонских веза штаба дивизије са бригадама. Дошло је и до потпуне замене оружја. Добијене су и снајперске пушке и аутоматске „Винтовке“, лаки пушкомитраљежи са тањирасгим окв

рима за муницију и тешки митраљеви „Максим“. Војни руководиоци ишли су на курсеве у Горњи Милановац које су држали совјетски инструктори. Променио се и начин командовања: после дотадашњег динамичног метода партизанске тактике и самоиницијативе уследиле су команде и за „крени“ и за „заустави“. Штабови су издавали писмене наредбе и процене ситуације са позивом на топографску карту. У четама је заведена администрација, вођене су матичне књиге, а новина је била и редовна исхрана са казана.

Први пут, Бригада је прихватила и војнике из регрутних центара, као и активне и резервне официре бивше југословенске војске, пошто је 4. новембра ступила на снагу одлука Националног комитета, у ствари, Владе нове Југославије о мобилизацији годишња стасалих за војску. Бригада је попуњавана новим војницима најпре од 12. до 17. новембра, док су трајале борбе око Чачка, али и касније све до децембра. У ту сврху основани су допунски батаљони као центри за обуку. Инструктори су били и активни и резервни официри бивше Југословенске војске, од којих су многи касније постајали оперативни официри, ађутанти/начелници штабова, настављајући професионалну каријеру у новој војсци.

Бригада се изменила. Док је раније на 7 — 8 бораца долазио један „нови“, сада је било обрнуто: на једног „старог“ борца из партизанских дана, долазило је седам до осам нових другова.

Девета бригада кренула је на нове положаје тек 6. децембра и то преко Суворора, Ваљева, Осечине и Пецке с тим што је њено бројно стање порасло на 4.500 људи, рачунајући и четири допунска батаљона. До померања дана за марш дошло је због преморености и ширине фронта, али и због попуне упражњених места у командама чета и водова. Падале су и велике кише, борци су били без обуће и у поцепаним оделима, махом у гуњевима које су понели од кућа. Многи су отишли у болнице.

На положаје код варошице Пецке, Бригада је стигла 10. децембра. Батаљони су заузели линије на којима је 1914. године била српска војска. Назиралн су се и ровови из ранијих времена из којих су Карађорђеви устаници бранили Србију од турских ордија и Султанових паша из Босанског вилајета.

Задатак Бригаде био је да у долини Дрине пресече* кретање немачких јединица од Рогачице, крај Бајине Баште, преко Љубовије до Зворника. То је био део мостобрана који је држала главнина Једанаесте ваздухопловно—копнене дивизије повучене са сектора Краљева још крајем новембра. Били су ту I раније сретани делови Сто седамнаесте и Седме СС дивизије „Принц Еуген“.

Борбе су почеле 11. децембра. Наши и непријатељски војници били су удаљени 100 до 200 метара, а због каменитог тла није било могућности за укопавање. Немачки снајперисти пуцали су право у чело и многи су гинули...

После пет дана, сарадњом Девете и Четрнаесте бригаде Љубовија је ослобођена 15. децембра. Најжешће борбе вођене су за положаје на косу Немић-камен и на Баурићу где се одржавају сабори околних села. Тек пошто је непријатељ био одбачен, почеле су борбе за саму Љубовију. Коначно, 15. децембра под притиском Девете и Четрнаесте бригаде непријатељ се повукао на лаву обалу Дрине. Али, претходно је порушио гвоздени мост што је успоршк пребацивање Дивизије у Босну и онемогућило благовремено пресецање кретања немачких колона од Власенице према Зворнику, Бијељини и Брчком.

Бригада је у тродневним борбама за љубовијски мостобран имала 38 погинулих и 98 рањених бораца. Само 14. децембра приликом немачког пропада удара погинуло је 29 а рањена су 74 борца.

Добар део ових погибија и рањавања уследио је због ангажовања немачког тешког оружја, док је Бригада као и код Чачка била лишена артиљеријске подршке. И Немци су претрпели знатне губитке. Највећи је био свакако што су морали променити општи правац повлачења. Уместо да крену долином Дрине, група Армија Е одусгајући од маршруте Ужице — Бајина Башта — Љубовија, усмерила се од Ужица ка Сарајеву.

Љубовија, као и Чачак, остала је у историји Бригаде као положај на коме су се калили њени борци, суочени са снажним и чврсто решеним противником да се по цену највећих жртава извуче што целовитије из балканских гудура и са југословенског ратишта.

Девета бригада суочила се са Дрином која је у Другом светском рату била граница Павелићеве Независне Државе Хрватске и окупиране Србије. Над њеним водама борци су се свакојако замислили: нарасла од киша, вода се испречила, дубока, гранична као одвајање од тако далеког завичаја и као изазован пут у непознато.

Око 4.500 људи од далеког Тимока на истоку, па до села у оближњој околини ту око Лознице и Шапца, као да је стајало пред озбиљном одлуком.

Тешко је и незахвално у хронологији најважнијих догађаја из живота Бригаде рећи или написати нешто значајно а да то не буде патетика. Али, они чији су животописи и добар део фотографија највећи део ове књиге, прешли су готово као један Дрину. У то време, а и данас била је то и остаје њихова велика људска и интимна победа и доказ њиховог родољубља.

Пребацивање преко набујале Дрине текло је споро. Рат је а река је брза, зимски надошла, треба прећи рибарским или гуменим чамцем око којих су се скупљали земљаци из истог села или краја... Трајало је то три дана, до 22. децембра.

Комора је истовремено кренула заобилазним путем на прелаз преко мосга у Малом Зворнику. Дан-два касније истим мостом прелазила су сва четири допунска батаљона.

ОД ДРИНЕ ДО РЕКЕ БОСНЕ

На леву обалу Дрине прва је прешла Девета бригада. Са Немцима се претходно пребацио новоформирани „Српски корпус Југословенске војске у отацини“ са око 2.000 људи, углавном жандарма. Тим правцем су се повлачили и четници Драже Михаиловића јачине 5—6.000 људи, да би се скрасили око Градачца, Модриче и на Требави, поставши део немачког фронта код Брчког.

Бригада је чистећи заостале четничке групе стигла до Лукавца, Креке и Бановића.

На узвишицама и косама, у снегу, измакао је на положајима и последњи дан у 1944. години. Ноћне страже дочекале су нову 1945. годину са уверењем да је то последња година рата. Тих дана су у Лукавцу на свечаности у Штабу Дивизије борци и старешине добили први пут ратна одликовања.

Нешто касније Бригада је усмерена на Мајевицу, односно ка Семберији и Посавини. На овом фронту кључну тачку представљала је раскрсница Срнице којом су водили путеви ка Брчком, Грачаници, Градачцу и Сребренику, односно Тузли. Памтиће се Бијела, Шпијоница, Хргови, Вучковац, Церик, обе Скакаве, Дубрава и Кереп. Код тог Керепа, пред Градачцем, Друга чета Првог батаљона укопала се у веома дубоке ровове. Пало је 128 мина на положај а

рањен је само један борац и то зато што је подигао главу. „Укопали смо се у ушију” објашњавао је командир чете Буда Вукић. Кад су четници пришли сасвим близу, чета је отворила паљбу. Политички комесар Станко Рипс Пироћанац закључио је да су Немци дали четницима mine да би овладали раскрсницом Срнице. Своје нападе скупо су платили а положаји код Кереша остали су у рукама Друге чете. За овај подухват, а нарочито за војнички држање, Штаб бригаде је похвалио Другу чету Првог батаљона.

У то време на Мајевици и њеним падинама било је борби са усташама које су нападали чак са 1.500 људи.

Стратегијски гледано, то је било подручје на коме је требало повезати Сави крила Друге армије и Прву армију на Сремском фронту. Упадом Дивизије био је угрожен немачки мостобран код Брчког, што је требало да доприне бржем пробоју Сремског фронта. Немци су били свесни те опасности, па тиме и објашњавала њихова упорност и стално ангажовање четничких и > ташких снага као неке врсте штита у свакој могућој ситуацији. Градачац је, пример, бранило око 3.000 усташа појачаних четницима Драже Михаиловића.

Непријатељ је у борбама за Градачац до 17. јануара, када је Девета бригада продрла у делове града, имао 28 мртвих, 50 рањених а 6 заробљених. Бригада је имала 5 мртвих, 10 рањених и 12 несталих од којих су се петори после два дана вратила у јединицу. Осамнаестог јануара Бригада је наставила да напада град и кулу Градашћевића у којој су се утврдиле усташе. Када су ноћу кришом, подземним пролазом за који се није знало, усташе 20. јануара нагнале у Кулу, Градачац су запоселе јединице Девете бригаде и Посавско-травничког партизанског одреда, чији је командант Перо Босић у јуришу погинуо.

Крајем јануара, негде око Светог Саве, Бригада је једне ноћи напустила Градачац ради пребацивања у сектор Брчког, где је сменила јединице Седме дивизије.

Док је Бригада била на Мајевици а и касније, на фронту код Брчког времена на време наилазиле су патроле а нарочито курири на четнике а не пут и на њихове заседе. Четници би припуцали па побегли, али се догађало се развије и борба. Због тога се међу борцима причало да се мора бити опрез да се не треба кретати појединачно по терену и залазити у села, а старешине захтевале максимално обезбеђење. И то не само због близине равнороског већ и домаћих босанских четника, нарочито на планинама Деветаку и Озрену као и на Требави где је био Дража Михаиловић са својом Врховном командом.

У то време и у таквим условима, задесила је Бригаду једна од најтежих несрећа коју је дубоко осетио сваки њен борац и старешина. Било је то 17. септембра у селу Доњој Скакви на реци Тињи, где је заноћило бригадно превалиште, односно болница са рањеницима. Они су ту стигли са закашњењем јер није било кола за превоз рањеника. Када су сазнали да су у село стигли рањеници и да је Бригада одмакла далеко, четници су сачекали ноћ и напали болницу. Мало прездравелих рањеника, болничара и политички комесар Ирвину су се колико су могли, повлачећи се преко реке. Страдало је око 30 некретних рањеника. Због тога су сви чланови Штаба бригаде и политички комесар болнице кажњени. Политички комесар Бригаде је смењен. Овај догађај је изазвао жестоку критику, и као мора притиснуо војску.

Бригада је на Мајевици према списку од 13. јануара имала 4.147 бораца: Први батаљон 800, Други 900, Трећи 905, четврти 915 бораца. У Штабу бригаде било је 118 људи, чета пратећих оруђа бројала је 106, чета противтенкових пушака 118, интендатура 182, бојна комора 83 и бригадно превелико 20

раца. Вероватно је ово најтачније бројно стање а утврђено је на основу аутентичних поименичних спискова, који се чувају у Историјском институту Минисарсгва војске у Београду и Историјском архиву „Тимочка Крајина“ у Зајечару.

Почетак марта Бригада дочекује као резерва Четрнаестог корпуса Друге армије у селу Миричини под Озреном. Овде је прослављен 11. март, рођендан Бригаде, њена прва годишњица постојања. Пропагандни одсек издао је специјални број листа посвећен годишњици. О историји Бригаде и њеној улози пред постројеним батаљонима говорио је политички комесар Дивизије потпуковник Војо Поповић. Свечаност је увеличана програмом Културне екипе Генералштаба у којој су познати београдски уметници и војни оркестар.

Подужи одмор на планини Озрен искоришћен је и за извођење тактичких вежби ради усавршавања старешина, али и за темељито прање и чишћење бораца, јер је епидемија пегавог тифуса увелико узимала свој данак. Преласком у Босну пегавац је захватио и Бригаду. Санитет је улагао огромне напоре да спречи ширење епидемије међу борцима и становништвом.

Бурад за парење одела била су велики, али неходан баласт у свим покретима. У сваком предаху борци су цељени вакцинама добијеним углавном од савезника. Болничарке су, уз помоћ лекара, којих је било све више, убрзо овладале и овим послом. Савезници су слали и до тада непознати прахак ДДТ за уништавање вашију, преносника изазивача болести. Пегавац није бирао. Велики број старешина и бораца избачен је из строја. Највећи стационар оболелих и реконвалесцената био је при армијској болници у Лукавцу код Тузле. Било је тужно посматрати на стотине бораца у двориштима болнице, који су се као авети изгубљено кретали. Многи нису знали ни ко су, ни где су. Тешко је било у њима препознати до јуче храбре и неустрашиве борце. Брига и организација свакодневног живота, снабдевање и лечење ових реконвалесцената били су поверена политичком комесару Бранку Радојевићу и санитетском референту Вукосави Секи Мишевић. Пегавац је нанео огромне губитке Деветој бригади, али се слободно може рећи да су захваљујући великој бризи и доброј организацији санитета, спасени многи животи.

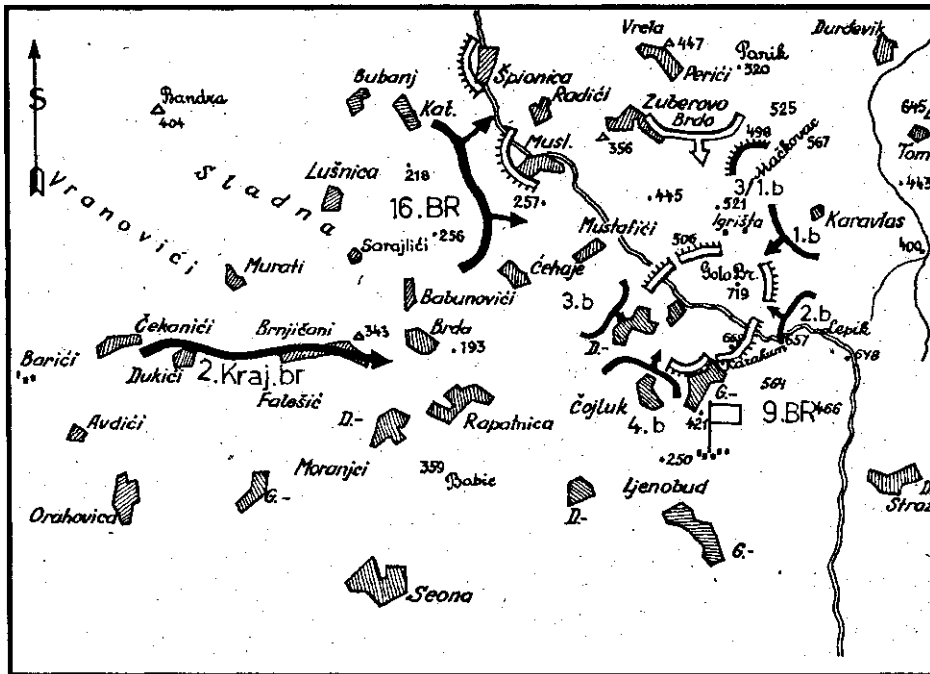
СРЕБРЕНИК И ДОБОЈ

Сређивање Бригаде трајало је све до 20. марта, када је уследио покрет. Наређење је гласило: поново на Мајевицу! Овог пута Бригада је требало да избије на сам гребен планине код некадашњег села, а сада варошице Сребреник. Куће су груписане око куле која се види са свих страна. Положаји Бригаде били су развучени са Четвртим батаљоном на десном крилу, на правцу од села Бијеле, где иначе није било других јединица. Претпостављало се да се оваквим распоредом може спречити евентуални продор непријатеља да би себи осигурао неометани пролаз путем за Добој преко Грачанице.

У само свитање 29. марта, баш се то и догодило. Из Бијеле, Рапганском реком Немци су изненада избили код села Ђурђевика пред Четврти батаљон. Отпора готово да није било. Кад се зачуо одјек паљбе, са тог положаја Бригада је целим фронтом ступила у дејство. Суочила се са немачком колоном јачине од*око 700 војника која је веома организовано, изненада и снажно продрла да би проширила правац повлачења за своју дивизију ка Грачаници, односно Добоју.

Бригада је покушала да одбаци делове Четрдесет седмог пука Двадесет друге дивизије из читавог рејона Сребреника где су Немци само 29. и 30. мар оставили 120 мртвих, тројицу заробљених и имали доста рањених војних Бригада је, међутим, имала 52 погинула, 115 рањених и 6 несталих. Само кључној тачки Голо брдо погинула су 42 борца а 70 је рањено. Борбе за Голо брдо нису престале ни дању ни ноћу. Немци су нападали жестоко а нашима требало доста времена док су се сабрали. Највећи терет поднео је Тре батаљон који је међу погинулим имао и свог комесара Петра Аџића. Нарочи се исгакао италијански пролетер из Калабрије, командир вода Ђипријано Гсквале. Пасквале је као немачки заробљеник побегао из Ниша у партиза] говорећи за себе да је „Тимочанин“.

Немачки продор био је сломљен 1. априла. Томе је допринело и дејст авијације Југословенске армије, као и хитан долазак Друге крајишке бригаде Она је заменила Шеснаесту српску бригаду чији је командант мајор Мирко 3 погинуо, док је командант Четвртог батаљона Девете био смењен.

Борбени шоредак 9. Бригаде код Сребреника

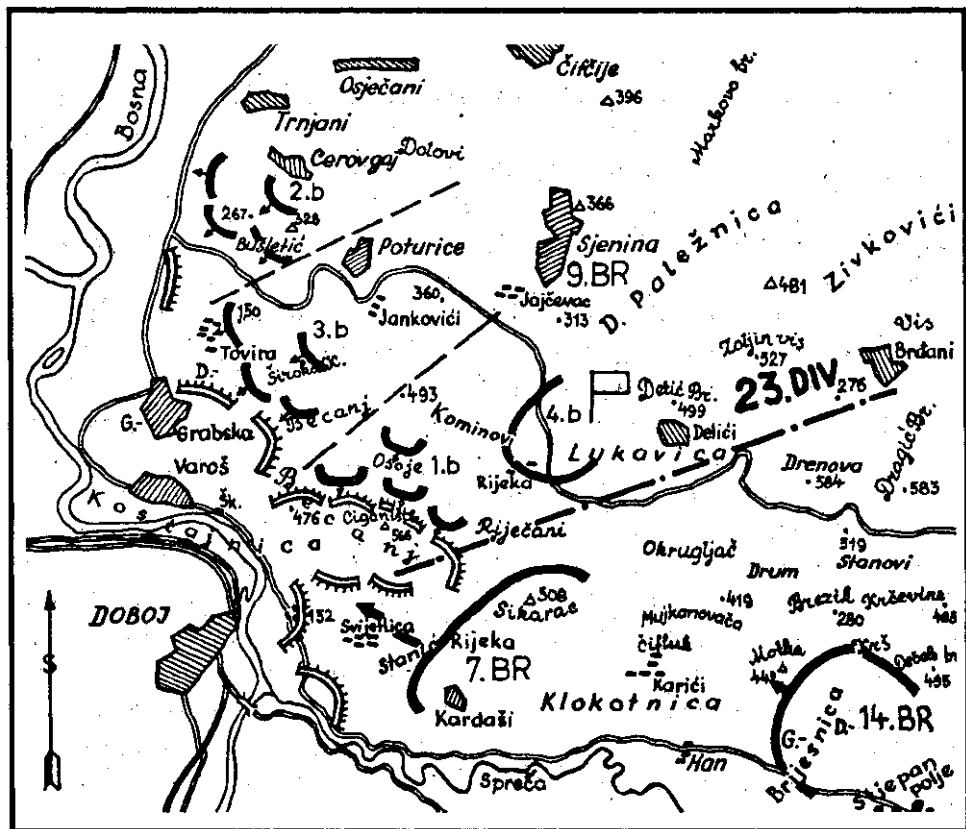
После жестоког окршаја и жртава код Сребреника фронт се померао Добоју и реци Босни.

Сада је Добој постао главни циљ операција Двадесет треће дивизије.

За Немце је овај град био уско грло после ликвидације мостобрана Сави, јер су се њихове армије могле повлачити искључиво долином Босне.

Највиши врх Циганиште, кота 566, био је кључна тачка за ударе и проп ударе. Отприлике као Рујак Видовски тунел код Чачка, Немић-камен к Љубовије, раскрсница Срнице, Голо брдо код Сребреника на Мајевици, Ом беговача или Бодериште код Брчког. Збивања су и почела око тог Циганиш

У току ноћи између 22 и 23 часа, Бригада је подишла овом положају и кренула са свим батаљонима. Постоји, истина, претпоставка да би Циганишта пало да је напад подржала још која јединица Дивизије. Немци су, међутим, појачавали одбрану и упорно држали положај на Циганишту. Тада је откривено и присуство делова Седме СС дивизије, по свему судећи у оквиру борбене групе „Гајер“, који су снажним противнападом одбили батаљоне. У овом противнападу Немаца, Девета бригада је имала 21 погинулог и 48 рањених. Тада Штаб бригаде прикупља батаљоне на ужи фронт. Али, и Немци се сређују, крећу са Циганишта у противнапад. Дивизијска артиљерија приморава их да се повуку на полазне положаје.

Распоред 9. бригаде 15. априла 1945. пред одлучујући напад на рејон Циганишта код Добоја

Петнаестог априла, баш када је у Добој присигла група 396 усгашке Вражје дивизије, уследило је наређење да све три бригаде крену у напад. Притисак Дивизије био је тако снажан да су Немци одбачени са положаја званог Споменик и нашили се збијени на уском просгору око врха Циганишта.

Петнаестог априла увече, са три батаљона Бригада је протерала непријатеља са Циганишта. Дејствовале су ручне бомбе, јер артиљерија није могла да подржи батаљоне. Немцима није преостало ништа друго до да после пада Циганишта напусе и Добој.

Командири чета Девете бригаде нарочито у ноћном нападу који је реип битку, испољили су упорност и иницијативу која је била вредна највише оцѣн Признање Бригади дато је похвалом Штаба дивизије, а посебно Другом бат љону који је у току најжешће ватре из покрета уведен у напад и први избио ј Циганиште.

Падом Циганишта пао је и Добој. Губици су били обострано велик Оцењено је да је непријатељ имао 164 мртва, 296 рањених и 251 заробљѣн војника. Губици Дивизије били су 94 погинула и 264 рањена борца. Били су углавном губици Девете и Седме бригаде.

Овом битком и ослобађањем Добоја, завршена је етапа борбеног пу Девете бригаде кроз источну Босну, која је трајала готово пуна четири месе!

ВРЕМЕ СЛОБОДЕ: НАДОМАКТРСТА

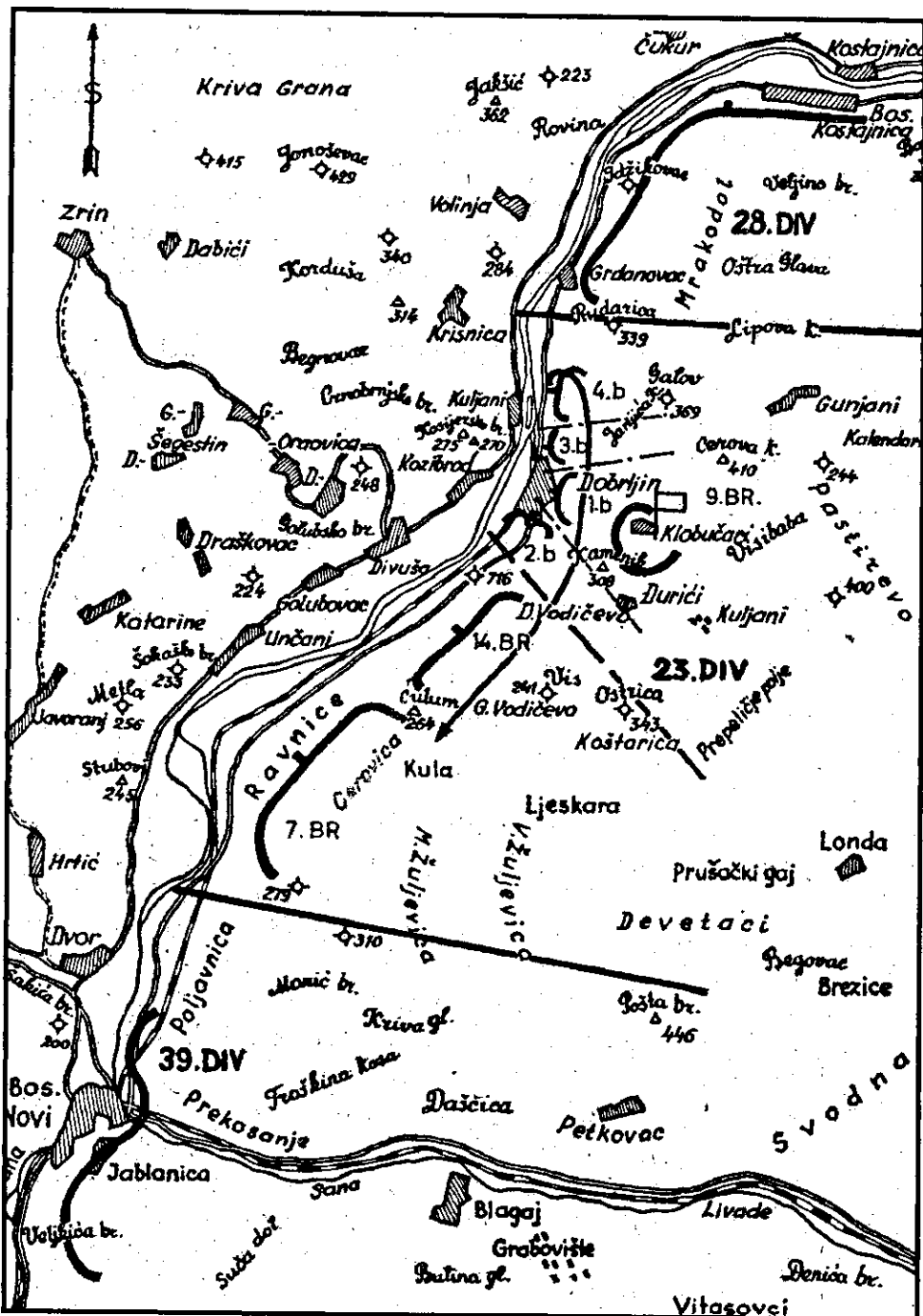
Ноћу између 16. и 17. априла бригаде Двадесет треће дивизије форсир; реку Босну. Деветој, на десном крилу, запао је прелаз код села Осјечанг Кожуха. Налазећи се у првом ешалону Дивизије, Бригада је успела да до зс 18. априла пребаци Први батаљон код Кожуха у село Ритешић и то захваљуј) организацијама народноослободилачког покрета оближњих села, које су П) премиле сплавове. За њима су уследили и други батаљони.

Осамнаестог априла, Бригада се кретала ка Дервенти. После спорад] них окршаја, Први и Други батаљон ушли су у град. У три часа 19. апр! избили су на североисточну ивицу Дервенте, одакле се непријатељ повлачи правцу Брода. Девета бригада се 19. априла упутила ка Босанском Броду, је 20. априла почела борбу, ослоњена десним крилом на Саву а левим на Сеј српску бригаду.

Непријатељ је у Босанском Броду пружио неочекивано снажан отп Борба је трајала целог дана. Немци су грчевито бранили мостове на Сави. Г) пред мрак, Девета бригада продрла је у град обасјан пламеном запаљеј магацина, а нарочито дрвеног моста. Делови Седме бригаде успели су у Т) ноћи да пређу на леву обалу Саве, продру до магацина муниције и спр експлозију а самим тим и разарање града. О жестини борби за Босански Б говоре пре свега губици. Убијено је 329 непријатеља, претежно Немац; поред њих рањени су многи Немци, усташе и тројица четника. Губици Диви: били су 41 погинуо и 102 рањена. После борбе за Босански Брод, на дес обали Саве, Деветој бригади предала се и ескадра Речне флотиле морнар Независне Државе Хрватске.

Тих дана између Дервенте и Босанског Брода, Бригада је добила н борце. Били су то мобилисани војници, претежно муслимани од којих су пој< ни били по свему судећи у војсци Независне Државе Хрватске и неким му< манским милицијским формацијама. Примљени су другарски, укључили борбу и неки од њих су већ у првом окршају на Уни после неколико Ј. погинули. Живели су у Бригади од једне до друге реке — од Босне до 1 Њихова имена забележена су у делу књиге са именима свих бораца.

Двадесет четвртог априла, Бригада је кренула ка Бања Луци, односн селу Клашници. Сутрадан је стигла на домак града и укрцала се у воз да би Приједора стигла 27. априла до села Сводне под Козаром. Када су батал изашли на планину ради припреме за напад на Босански Нови, Добрљ] Косгајницу у долини Уне, било је људи који нису веровали да је пред н

Борбе 9. бригаде за рејон Добрушка у склопу општих дејстава за форсирање Уне од 28. априла до 1. маја 1945.

војска из Србије. Борци су им показивали документа а ти добри људи су се готово правдали говорећи: „Знате, тек кад видимо да су дошли Србијанци сигурни смо да је дошла Србија и са њом и слобода“. Ту су борци Девете бригаде доживели још два изненађења: прво, да Босански Нови до њиховог доласка, тј испод Козаре, за све време Другог светског рата није био ослобађан. И друго деца која су долазила у сусрет борцима нису тражила хлеб или храну већ само оловку и хартију.

Бригаду и целу Дивизију чекао је у долини Уне нови сукоб са Немцима и усташама. На левој обали реке, поред друма, било је више упоришта која су; поселе јаке снаге Дивизије „Тигар“, Седме СС „Дринц Еуген“ и Тринаест< усташке дивизије.

Од 28. априла до 1. маја борбе су биле непрестане. На делу који је припа< Бригади код Добрљина, окршаји су били око цркве, железничке станице 1 моста које је, како се цени, бранило око хиљаду Немаца и усташа. непријатељ је само у одбрани Добрљина имао преко 200 мртвих и још толико рањених.

Немци су, игина, покушавали да прегазе Уну, али многи су због високо водостаја, а и ватре наших јединица, нашли смрт у реци. Имали су жртве и н; левој обали Уне као и на путу од Двора до Козиброда, који је за све време б< тучен ватром наших бригада. Велике су жртве биле и на нашој страни. Само с Четрнаеста и Седма бригада имале преко 300 избачених из строја. И Девет бригада је имала велике губитке. Први батаљон је имао 32 погинула борца] око 40 рањених. Гинули су и борци чете противтенковских пушака који с покушавали да спрече проласке немачког блиндираног воза Унском пруго! који је ишао горе—доле, сипајући ватру.

Ликвидацијом непријатеља у долини Уне, Бригада се у току ноћи измеђ 1. и 2. маја прикупила око Двора и упутила као предходница Дивизије, прек Глине ка Карловцу.

Не наилазећи на непријатеља, Девета српска избила је усиљеним марше) 4. маја источно од Карловца. Док је пролазила Банијом крај спаљених кућа села, народ је излазио из рушевина и доносио понуде борцима, од млека д ушטיפака и сувог меса. У Глини која је пружала, са порушеном црквом, стрг вичну слику, преживела деца су љубила борце. Крећући даље, преко извидниц и обавештајне службе Дивизије, сазнало се да су Немци на линији Загре —Карловац организовали неку врсту отпора. Бригада је одмах као предхо^ ница Дивизије кренула напред, прешла на леву обалу Купе и сутрадан пред зор 5. маја, Други батаљон нашао се испред села Доња Зденчина. Био је засут јако ватром лаких противавионских и противтенковских топова. Пред вече 6. мај; Бригада је уз јаку подршку дивизијске артиљерије кренула у напад и ослс бодила Зденчину и поред непријатељског јачег отпора . Иако су 8. маја је; инице Југословенске армије ушле у Загреб, Немци су се овде још увек одлучн борили. Постало је јасно да се код Зденчине налази не само упоран већ и бројн јак непријатељ. Била је то групација од близу 10.000 људи, махом усташа.

Први батаљон морао је да издржи јак притисак непријатеља који је кр< нуо у противнапад. Упорном борбом, Батаљон је допринео да се олакша сј туација Другом и Трећем батаљону, али је погинуло 20 а рањено 30 бораца. Т* последњих ратних дана, да не кажемо часова погинули су и командант Б; таљона Данило Атанацковић Ђата из Слатине код Бора, један од изузетк храбрих бораца Тимочке Крајине и командир Прве чете Душан Милоса] љевић, угледан домаћин из Рготине. Изгубили су живот и неки од Италија* који су из немачког заробљеништва побегли у Бригаду.

Четврти батаљон је успео да се пребаци преко друма код Клинца Села, ударајући непријатеља у незаштићен бок. Уз велике губитке непријатељ је одмах почео да се повлачи испред Првог батаљона а Бригада је наставила да га гони ка Брежицама и Зиданом Мосгу наилазећи само местимично на незнатан отпор на брзину постављених заштитница. Било је вече наредног дана када је Девета српска ушла у Самобор, у хрватском Загорју, недалеко од Загреба. Било је то 9. маја, када је објављено да је Хитлерова Немачка капитулирала. Али, рат је и даље трајао.

КОМАНДАНТ 23. ДИВИЗИЈЕ МИЛАДИН ИВАНОВИЋ

Миладин Ивановић командовао је 23. дивизијом од августа када је дошао у Скобању из Босне са Групом старешина из пролетерских јединица.

У народноослободилачкој борби је од 1941, а члан КПЈ од 1938. Године. Био је један од истакнутих активиста учитељског напредног покрета између два рата. О томе је објавио књигу.

Рођен је 1906. Године у Лалевићима код Даниловграда, Црна Гора. Пре него што је стао на чело 23. дивизије коју је водио у борбама за ослобођење источне Србије, Београда, источне Босне, Баније и делова Хрватске и Словеније, Ивановић је командовао Првом далматинском бриГадом.

И рат је почео у Србији, као командант батаљона Посавског партизанског одреда који је оперисао 1941. у околини Београда. У Рудом, у строју Прве пролетерске бриГаде постаје командант ШестоГ, БеоградскоГ батаљона. Аутор је мноГих чланака о борбама дивизије, а 1994. је објавио књигу „23. српска ударна дивизија“.

На слици: Миладин Ивановић и Јован Кеџман Чеда, командант Девете бриГаде, пред завршетак ратних операција.

Десетог маја Бригада се одмарала и онда је кренула преко Брежица и Новог Места, долином Крке ка Љубљани. У Брежицама су се већ појавили припадници Ослободилне фронте са тракама словеначке заставе на рукама који су приредили веома топао пријем војсци. У неким кућама у које су их увели домаћини, на столовима у кухињама само што се није Пушила супа коју су на брзину оставили Немци или они Словенци који су са њима сарађивали. По птгалама су мукале гладне краве, завијали пси а неке девојке за које су домаћини говорили да су се дружиле са Немцима, рибале су просторије народног одбора, амбуланте и полиције. Неке су биле и ошишане. На све сране била је разбацана силна немачка опрема. Прикупљајући и слажући све то крај путева,

Бригада је 15. маја, стално праћена пажњом припадника Освободилне фронте сгигла надомак Љубљане.

Тог дана капитулирале су немачке снаге и у Југославији. Бригада се затекла на железничкој станици где борци нису имали ни тренутак времена да погледају град, већ су се укрцали у вагоне да би што брже сгигли до Врхника а онда се усиљеним маршем ноћу кроз непрегледне шуме попели до Цола, где је била стара југословенско — италијанска граница. Бригада је прешла границу и ушла у Словеначко приморје спуштајући се према Ајдовшчини, где је кратко време пре тога била образована прва словеначка влада. Силазећи са планине војска је у буквалном смислу речи пролазила сатима кроз шпалир народа.

Људи су износили понуде и поклоне, неки једноставно журили у војску док су девојке бацале цвеће а омладинци ишли испред партизана, исписујући партизанским кућама пароле: ТУКАЈ ЈЕ ЈУГОСЛАВИЈА, ТУКАЈ СО БРАТЈЕ СРБИ...

На тим и таквим границама Југославије стала је и стајала Девета српска бригада заједно са словеначким народом. Од тада па све до коначног решења питања Трста и Зоне А и Б.

* * *

...И последња реченица у овом извештају, са више сарадника, у заједничком трагању и евокацији у овој књизи - спомену после пет деценија. Овај последњег догађаја протекле су многе воде Тимоком, Млавом, Пеком, Дунавом, Казаном који је толико занимао немачке обавештајце и у предратних годинама и Сипским каналом где су освајачи крочили четири сата пре него што ће 6. априла 1941. године почети бомбардовање Београда. Потом, Нишавом, Моравом, Дрином, Спречом, Босном, Уном, Купом, Савом, Крком и Мирном којима су се борци радовали или на чијим су водама губили живот као утопљеници, пресечени рафалом, метком снајпера погођени у чело. Ратне реке бришу људске стопе или осгају као позлате у сећању. Уз неповратна одсуства људи, другога, најтеже пада кад се бришу и одлазе у заборав циљеви, понеки сан, вредности — који су покретали генерације ратника, па и борце партизанских одреда Тимочке Крајине и Девете српске народноослободилачке ударне бригаде....

Ова књига обнавља сећања и вредности тог ратовања.

Група аушора